

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ
ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

90

ΑΘΗΝΑ 2006

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

90

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ
ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΩΝ

Χαιρετισμός
Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

ΑΘΗΝΑ 2006

© ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ/
ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
Λεωφ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48, Αθήνα 116 35
Τηλ. (210) 72.73.554 / 72.73.556 - Fax: 72.46.212

Ανατύπωση από τον τόμο:
ΓΙΑΓΚΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ
Εκδήλωση Τιμής και Μνήμης.
Εκδοτικός Οίκος Παπαζήση 2006

ISBN 960-7916-47-6

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χαιρετισμός Π. Μ. Κιτρομηλίδη	7
Η συμβολή του Γ. Πεσμαζόγλου στην ίδρυση του ΕΙΕ (ΒΙΕ τότε)	13
Παράρτημα	55
Α. Επιστολή Γιαγκου Πεσμαζόγλου προς Λεωνίδα Ζέρβα	57
Β. Επιστολή Λεωνίδα Ζέρβα προς Γιαγκο Πεσμαζόγλου	62

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Είναι ιδιαίτερα ευτυχής στιγμή για το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών η έκδοση ενός μελετήματος που αποτελεί σημαντική συμβολή στην ιστορία του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, αναδεικνύοντας την καίρια συνεισφορά του Γιάγκου Πεσμαζόγλου στην ίδρυσή του. Από τις πρώτες κιόλας παραγράφους του μελετήματος που κρατούμε στα χέρια μας, με περισσή σεμνότητα ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος σπεύδει να προειδοποιήσει τον αναγνώστη ότι δεν «υπηρετεί ερευνητικά την ιστορία των επιστημών» και ως εκ τούτου μας προτείνει μόνο ένα χρονικό της κυοφορίας της ιδέας της δημιουργίας στην Ελλάδα του τέλους της δεκαετίας του 1950 ενός θεσμού που θα συνέβαλλε στον εκσυγχρονισμό της έρευνας. Ίσως η απόσταση που παίρνει από την ιδιότητα του ιστορικού των επιστημών να πηγάζει από το γεγονός ότι στο ωραίο δοκίμιο όπου καταγράφει όσα εντόπισε με τη γνωστή διεισδυτικότητα της κριτικής του ματιάς στο χρονικό των γεγονότων της ίδρυσης του τότε Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών, δεν προσθέτει την επιστημολογική ανάλυση του όλου εγχει-

ρήματος όπως το συνέλαβαν οι πρωτοπόροι της ιδέας – μια ευθύνη που την μεταβιβάζει στην κοινότητα της ιστορίας των επιστημών. Όμως τι άλλο είναι αυτό το μελέτημα παρά η εξιστόρηση ενός σημαντικού κεφαλαίου της πορείας της επιστήμης, και ειδικότερα μια αφήγηση που ζωντανεύει την ιδέα της επιστήμης και της έρευνας στην Ελλάδα, όπως την αντιλαμβάνονταν μια σημαντική ομάδα εκσυγχρονιστών στοχαστών στην αμέσως μετεμφυλιακή εποχή; Τί άλλο μπορεί να είναι παρά ένα σημαντικό κεφάλαιο της ιστορίας των επιστημών στη χώρα αυτή η αναπαράσταση των ιδεών και των ενεργειών των προσώπων, και των τρόπων με τους οποίους κινητοποιήσαν τους θεσμούς για να δημιουργήσουν το οργανωτικό σχήμα που θα μπορούσε να γίνει ο υποδοχέας μιας μοντέρνας αντίληψης της επιστημονικής έρευνας στη χώρα; Χάρη στην ιστορική φαντασία του Βασίλη Παναγιωτόπουλου διαθέτουμε τώρα αυτό το χρονικό, τεκμηριωμένο αλλά συγχρόνως και γεμάτο υπαινιγμούς και προκλήσεις για περαιτέρω αναζήτηση και εξερεύνηση – το κατ' εξοχήν στοιχείο που προσδιορίζει την επιστημονική φυσιογνωμία αυτού του μελετήματος και του συντάκτη του.

Πρωταγωνιστής της πρωτοβουλίας όπως σαφέστατα προκύπτει από τό παρόν μελέτημα

υπήρξε ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου, ένας άνθρωπος εμπνευσμένος, φορέας μιας σπάνιας συνέπειας στις ιδέες του για το καλό του τόπου, μια προσωπικότητα με το κύρος της δοκιμασμένης σοβαρότητας που μπόρεσε με δεξιοτεχνία και με απόλυτη επίγνωση ευθύνης να κινητοποιήσει τον κορυφαίο τότε πολιτειακό θεσμό της χώρας, τη μοναρχία, σε μια στιγμή έξαρσης των εκσυγχρονιστικών της διαθέσεων, αλλά και τα μεγάλα διεθνή ιδρύματα προώθησης και χρηματοδότησης της έρευνας, για να καταστήσει πραγματοποιήσιμη την ιδέα του επιστημονικού εκσυγχρονισμού που έκρινε απαραίτητο για την έξοδο της χώρας από ποικίλες εκφάνσεις της υπανάπτυξης και των πολιτικών και ιδεολογικών της παρεπομένων.

Ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου υπήρξε μια προσωπικότητα με ευρύ όραμα για την Ελλάδα ως κοινότητα της ευρωπαϊκής ταυτότητας, μια προσωπικότητα που χαρακτηριζόταν κυρίως από τη βαθύτατη συναίσθηση των ευθυνών του ως πολίτη αυτής της χώρας και ως συντελεστή του δημοσίου βίου. Αυτό το στοιχείο της ευθύνης -ας μου επιτραπεί αυτή η προσωπική κατάθεση- ήταν εκείνο που με εντυπωσίασε όταν είχα την τιμή να τον γνωρίσω σχετικά αργά στη σταδιοδρομία του. Και ακριβώς αυτό το στοιχείο του υπεύθυνου χειρισμού των πραγμάτων διακρίνει ο α-

ναγνώστης αυτού του χρονικού της πρωταγωνιστικής συμβολής του στην ίδρυση του Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών. Το άριστο πειστήριο του πόσο υπεύθυνα χειρίστηκε το ζήτημα ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου έγκειται στις επιλογές των προσώπων προς τα οποία στράφηκε για να προσδώσει στην ιδέα του την αναγκαία υπόσταση ως προς την οργάνωση του εγχειρήματος: η συνεργασία με τον Λεωνίδα Ζέρβα και τον Κ. Θ. Δημαρά δείχνει με τον καλύτερο τρόπο την ικανότητα του Γιάγκου Πεσμαζόγλου να επιλέγει τους κατ' εξοχήν αρμοδίους για την προώθηση ενός ζητήματος, πράγμα που μόνον ο άνθρωπος με επίγνωση των ευθυνών του γνωρίζει να πράττει.

Από την επιλογή αυτή των προσώπων ανέκυψε και το κατ' εξοχήν προσδιοριστικό χαρακτηριστικό του ιδρύματος ερευνών που δημιούργησε αυτή η ομάδα των εκσυγχρονιστών της δεκαετίας του 1950: ο διττός χαρακτήρας του οργανισμού με τη συνύπαρξη θετικών και ανθρωπιστικών κλάδων της βασικής έρευνας, πράγμα που ενέγραψε στη ζωή του ιδρύματος εξ ύπαρχής και για τον υπερπεντηκονταετή ήδη ερευνητικό του βίο, την συζήτηση των δύο πνευματικών παραδόσεων που είχε απασχολήσει τους C.P. Snow και F.R. Leavis την εποχή ακριβώς που το Ίδρυμα έκανε τα πρώτα του βήματα. Στη ζωή του ΕΙΕ πάντως η

συνύπαρξη των δύο πνευματικών παραδόσεων δεν αποτέλεσε πλαίσιο αντιπαράθεσης, αλλά δημιούργησε το διανοητικό πειβάλλον για σοβαρό προβληματισμό επάνω στον πλουραλιστικό χαρακτήρα της επιστημονικής γνώσης. Στοιχείο κρίσιμο κατά τη γνώμη μου για την ίδια την αυτοσυνείδηση του Ιδρύματος, που του εξασφάλισε τον διαρκώς ανανεούμενο πρωτοποριακό του χαρακτήρα. Αυτές οι ευρύτερες διαστάσεις και προεκτάσεις του εγχειρήματος που ανέκυψε από την αρχική ιδέα του Γιάγκου Πεσμαζόγλου δικαιολογούν νομίζω απόλυτα τη συναίσθηση του χρέους που το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών του οφείλει.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζω στην κυρία Μιράντα Πεσμαζόγλου για τη διευκόλυνση της έρευνας στο αρχείο Γιάγκου Πεσμαζόγλου από όπου αντλήθηκαν σπουδαίες πληροφορίες που καθιστούν την έκδοση πληρέστερη. Όπως πάντα, αμέριστες είναι οι ευχαριστίες μου στον προκάτοχό μου στη διεύθυνση του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Ερευνών Βασίλη Παναγιωτόπουλο για τη γονιμότητα της συνεργασίας μας εν γένει και ειδικότερα για την παρούσα συνεισφορά του στην ιστορία του ΕΙΕ –συνεισφορά που συμβάλλει με ουσιαστικό τρόπο στην αυτοσυνείδηση όλων μας όσοι θητεύουμε στο χώρο της έρευνας.

Πασχάλης Μ. Κιτρομπλίδης
Διευθυντής ΙΝΕ/ΕΙΕ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ
ΤΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ
ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΙΕ (ΒΙΕ τότε)

Στις ετήσιες «Διαλέξεις Κ. Θ. Δημαρά» του ΚΝΕ/ΕΙΕ, το ζεύγος Γιαγκου και Μιράντας Πεσμαζόγλου ήσαν σταθεροί ακροατές και δεν έκρυβαν μάλιστα την ικανοποίηση τους για τον τρόπο που το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών τιμούσε έναν από τους πρωτεργάτες του, και το ΚΝΕ τον ιδρυτή του. Ένα από εκείνα τα συμπαθητικά βράδια των διαλέξεων είχα πει στον Γιαγκο Πεσμαζόγλου ότι εγνώριζα, όπως και άλλοι συνάδελφοι, τη σοβαρή συμβολή του στην ίδρυση του ΕΙΕ και στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του, κάτι που τον χαροποίησε ιδιαίτερα. Του είχα αναφέρει κάπως ανεκδοτολογικά ότι εργάστηκα ως βοηθός έρευνας κοντά στον Διονύσιο Ζακυθινό αρχικά (1960) και λίγο αργότερα, από το 1961, όταν ιδρύθηκε το ΚΝΕ, δίπλα στον Κ. Θ. Δημαρά, που είχε τότε όλη τη φροντίδα της διεύθυνσης του ΕΙΕ (ΒΙΕ τότε) και ότι, καθισμένος σ' ένα μεγάλο για τα μέτρα μου γραφείο (έπιπλο και αίθουσα), πλαγίως και απέναντι από την Αικατερίνη Κουμαριανού και τον Απόστολο Σαχίνη, στο ισόγειο του κτηρίου της Λεωφόρου Βασ.

Σοφίας 4, είχα παρακολουθήσει τα πρώτα βήματα της λειτουργίας του Ιδρύματος όπου το όνομα του Γιάγκου Πεσμαζόγλου, του νεώτερου νομίζω μέλος του Δ.Σ., επανερχόταν συχνά και πάντοτε με θετικό τρόπο. Αναφέρθηκα, ακόμη και σε κάποιες αναμνήσεις μου από τις διαδικασίες ανέγερσης του σημερινού κτηρίου του ΕΙΕ και εκείνος πρόσθεσε με έναν κάπως αιγιματικό τρόπο: «υπάρχει και μιά πολύ ενδιαφέρουσα προεργασία». Η φράση αυτή ήταν αρκετή για να κινητοποιήσει την περιέργειά μου, κι έτσι του πρότεινα να κάνουμε «κάτι» γι' αυτό, μιά έρευνα δηλαδή, ένα δημοσίευμα ή κάτι άλλο σχετικό, και συμφωνήσαμε να τα ξαναπούμε· όπως συνηθίζεται σε τέτοιες περιπτώσεις. Μόνον που ο καιρός δεν ευνόησε μιά τέτοια συνάντηση αφού ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου έφυγε πρόωρα από τη ζωή και η ενδιαφέρουσα «προεργασία» που είχε υποσχεθεί να συζητήσει μαζί μου, έμεινε μετέωρη. Τώρα, με την ευκαιρία της έκδοσης του παρόντος τόμου, θέλησα να ενεργοποιήσω εκείνη την αναφορά του και να δω λίγο πιο ερευνητικά την «προεργασία» που οδήγησε στην ίδρυση του ΕΙΕ.

As διατυπωθεί ωστόσο εδώ ένα προκαταρκτικό αυτο-σχόλιο για τον χαρακτήρα και το νόημα αυτού του μικρού μελετήματος. Θέλω να έχω δηλώσει από την αρχή, ότι δεν υπηρετώ ερευνητικά την ιστορία των επιστημών και δεν

διαθέτω τις θεωρητικές και επιστημονικές προϋποθέσεις για τη μελέτη της ίδρυσης του ΕΙΕ ως επιστημονικού συμβάντος, ή έστω ως σταθμού στη διαδικασία ανάπτυξης της επιστήμης και ειδικότερα της επιστημονικής έρευνας στην Ελλάδα. Αντίθετα, το παρόν αποτελεί μιά στοιχειώδη ιστορική προσέγγιση που αναμινώνει κάποια προσωπικά βιώματα, λίγα αρχαιακά τεκμήρια και ένα ιδιότυπο αίσθημα ευθύνης για την επισήμανση της συμβολής του Γιαγκού Πεσμαζόγλου στην ίδρυση του ΕΙΕ που η δική του κομψότητα, κρατούσε στη σκιά. Κάποιος πρέπει να διασπά τη σιωπή των σεμνών.

Τι γνώριζε ένας βοηθός έρευνας το 1961

Τόσο από προφορικά ανακυκλούμενες πληροφορίες, όσο και από τα στοιχεία που δημοσιοποιήθηκαν στην πρώτη *Επετηρίδα* του Ιδρύματος Ερευνών με την υπογραφή του Διευθύνοντος Συμβούλου του Κ. Θ. Δημαρά¹, γνωρίζαμε όλοι ότι το ίδρυμα είχε προικοδοτηθεί με ελληνικούς πόρους αλλά και με μια σημαντική αμερικανική προσφορά, που του εξασφάλισαν μια απρόσκοπτη λειτουργία, τουλάχιστον για τα πρώτα χρόνια της ζωής του.

---

¹ Βλ. Βασιλικόν Ίδρυμα Ερευνών (ΒΙΕ), *Επετηρίς 1*, 1959, Αθήνα 1960.

Θυμίζω ότι οι μεν ελληνικοί πόροι προέρχονταν από την παραχώρηση μεγάλης αξίας κρατικού οικοπέδου για την ανέγερση της έδρας και των λειτουργικών εγκαταστάσεων του Ιδρύματος, από ετήσια επιχορήγηση 2 εκατ. δραχμών του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος και μία κυμαινόμενη –ετήσια επίσης– επιχορήγηση από τις Δημόσιες επενδύσεις της τάξεως του 1 έως 2 εκατ. δρχ., ενώ από την αμερικανική πλευρά προερχόταν η «παγία επιχορήγηση» των 100 εκατ. δρχ. από «αδιάθετα υπόλοιπα» της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας (έτσι είχαμε καταλάβει τότε), τα οποία επενδύθηκαν αμέσως σε ομολογιακό δάνειο της ΔΕΗ και απέδιδαν 8 εκατ. περίπου δρχ. τον χρόνο. Σε αυτά πρέπει να προστεθούν και 1,5 εκατ. δρχ. για τα πέντε πρώτα χρόνια λειτουργίας του, προσφορά του ιδρύματος Ford, καθώς και μία άλλη ειδική χρηματοδότηση του ιδίου ιδρύματος Ford προοριζόμενη δεσμευτικά για την ανέγερση του κτηρίου του ΕΙΕ (του σημερινού).

Είναι προφανές, και στο σημείο αυτό δεν κάναμε λάθος εμείς οι νέοι ερευνητές που συζητούσαμε τότε αυτά τα ζητήματα, ότι η περίπλοκη αλλά και λυσιτελής χρηματοδότηση (σε άλλη περίπτωση θα μιλούσαμε για montage financier) της ίδρυσης του ΕΙΕ, απαιτούσε τη συμβολή οικονομολόγου και μάλιστα γνώστη των δημοσιονομικών πραγμάτων της χώρας και σαν τέτοιον βλέπαμε από τότε τον

Γιάγκο Πεσμαζόγλου, Υποδιοικητή εν τω μεταξύ, της Τράπεζας της Ελλάδος και μέλος του πρώτου Δ.Σ. του Βασιλικού Ιδρύματος Ερευνών. Βέβαια και η ικανότητα του Κ. Θ. Δημαρά για τέτοιου είδους περίπλοκους χειρισμούς δεν ήταν αμελητέα, αφού με ανάλογο montage financier (στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας όμως) είχε κατορθώσει να εξασφαλίσει την ομαλή λειτουργία του ΙΚΥ. Εδώ όμως η αμερικανική διάσταση του εγχειρήματος (Αμερικανική Πρεσβεία, Αμερικανική Αποστολή, Ford Foundation κ.ά.) απαιτούσε ειδικές γνώσεις και χειρισμούς που μόνο ένα πρόσωπο σαν τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου (λόγω θέσης, επαγγελματικής επάρκειας και προσωπικού οράματος), μπορούσε να φέρει εις πέρας. Η σημερινή μου επαφή με το αντικείμενο οδηγεί στην επιβεβαίωση των παραπάνω ατελών ενδείξεων και ανεπιβεβαίωτων υποθέσεων με την προσθήκη ενός νέου «ευρήματος». Εννοώ την ανάδυση μέσα από τα λίγα έγγραφα του αρχείου του Γιάγκου Πεσμαζόγλου όχι μόνο της συμβολής του στην εξασφάλιση οικονομικών πόρων αλλά και του πρωτοποριακού του ρόλου στην αρχική σύλληψη της ιδέας ίδρυσης ενός ερευνητικού οργανισμού και στη συνέχεια στους λεπτότατους χειρισμούς του για την διαμόρφωση ενός αξιόπιστου σχήματος διοίκησης, ενέργειες που κράτησαν σχεδόν ένα ολόκληρο έτος (1958).

Η μαρτυρία του ανθρώπου και των αρχείων

Στη μακρά προφορική συνέντευξη που αποτέλεσε ουσιαστικά την πρώτη ύλη για τη συγγραφή της βιογραφίας του από την Νίτσα Λουλέ², ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου αναφέρεται δύο φορές στην ίδρυση του ΕΙΕ(ΒΙΕ) και νομίζω ότι αξίζει τον κόπο να παραθέσουμε αυτούσια τα σχετικά αποσπάσματα πριν προχωρήσουμε σε κάποιες διασταυρώσεις των πληροφοριών αυτών με έγγραφα του προσωπικού αρχείου του και με άλλες συμπληρωματικές πηγές:

«Μέρος του πανεπιστημιακού - ακαδημαϊκού μου έργου θεωρώ το ξεκίνημα και την προσπάθεια να θεμελιωθεί η επιστημονική έρευνα στην Ελλάδα. Η ανεπάρκεια της έρευνας και η ασθενής σύνδεση της διδασκαλίας με το ερευνητικό πνεύμα και την προαγωγή της γνώσης, αποτελούσε και αποτελεί ακόμη μεγάλη αδυναμία. Θεωρούσα επιτακτική την ανάγκη να πληρωθεί αυτό το κενό με την επίσης αναγκαία ανάπτυξη μεταπτυχιακών σπουδών και τον επιβαλλόμενο αποπροσανατολισμό [αναπροσανατολισμό] της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης. Η ευκαιρία παρουσιάστηκε όταν μια μέρα το 1958 με κάλεσε ο Βασιλιάς Παύλος για να μου μιλήσει για

---

² Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, *Γιάγκος Πεσμαζόγλου*, Αθήνα εκδ. Ελληνικά Γράμματα (1996, 16ο, 131 σ. + φωτογρ.).

μερικές σκέψεις του. Εισηγήθηκα τότε την ανάγκη να ιδρυθεί ένα σύγχρονο και σοβαρό ερευνητικό κέντρο και ο Βασιλιάς με εξουσιοδότησε να φροντίσω να πραγματοποιηθεί υπό την αιγίδα του, όπως συχνά γινόταν και σε άλλες χώρες. Έτσι γεννήθηκε το Βασιλικό Ίδρυμα Ερευνών (BIE). Το κτίριό του στη Λεωφόρο Βασιλέως Κωνσταντίνου συμπληρώθηκε τα επόμενα τρία χρόνια, δηλαδή το 1961-1962...».³

Φίλος του παλατιού, συνεχίζει η Νίτσα Λουλέ, ο Γιαγκος Πεσματζόγλου, ανέφερε μια μέρα στον βασιλιά Παύλο την άποψή του για το Ίδρυμα Ερευνών:

«Ο Βασιλιάς έδειξε αμέσως πολύ ενδιαφέρον στην πρόταση να συγκροτηθεί ένα Ίδρυμα Ερευνών και από εκείνη τη στιγμή ανέπτυξα έντονη προσπάθεια προς διάφορες κατευθύνσεις. Παρακάλεσα αμέσως τον Λεωνίδα Ζέρβα κορυφαίο επιστήμονα και καθηγητή της Χημείας στο Πανεπιστήμιο, να συμπράξει στην προετοιμασία. Εκείνος πρότεινε τον Καίσαρα Αλεξόπουλο καθηγητή της Φυσικής επίσης στο Πανεπιστήμιο. Από την πλευρά των θεωρητικών επιστημών παρακάλεσα τον Κωνσταντίνο Δημαρά και τον Διονύσιο Ζακυθινό, καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο να

---

³ Ό.π., σελ. 42.

συμπράξουν. Εμείς οι πέντε αποτελέσαμε τον πρώτο πυρήνα και εγώ ανέλαβα τις αναγκαίες περαιτέρω συνεννοήσεις. Οι Αμερικανοί μας έδωσαν από το υπόλοιπο της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα εκατό εκατομμύρια δραχμές, που αντιστοιχούν σε περισσότερο από ένα δισεκατομμύριο δραχμές σήμερα. Ο πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής ενέκρινε να μας δοθεί το οικόπεδο στη Λεωφόρο Βασιλέως Κωνσταντίνου, όπου ανεγέρθηκε το κτίριο του Ιδρύματος από τον οίκο Κωνσταντίνου Δοξιάδη. Εγκρίθηκε επίσης ετήσια επιχορήγηση δύο εκατομμυρίων δραχμών της εποχής εκείνης (δηλαδή είκοσι εκατ. δραχμές του '86-'87) από το «Εθνικό Ίδρυμα» που ήταν ένα γενικά κοινωφελές ίδρυμα, επίσης υπό την αιγίδα του Βασιλιά. Και σ' αυτό όπως και σ' άλλες συγγενείς συνεννοήσεις, βοήθησε πολύ ο Χαράλαμπος Ποταμιάνος, Υποπτέραρχος ε.α. Σημαντική ενίσχυση πήραμε και από το Ίδρυμα Φορντ της Αμερικής και είχα αρχίσει παράλληλες συνεννοήσεις και με το Ίδρυμα Ροκφέλλερ. Πιστεύω ότι το Ίδρυμα Ερευνών οργανώθηκε σωστά και λειτούργησε σε υψηλό επίπεδο».⁴

Εκτός από τα παραπάνω αποσπάσματα μιά ακόμη σελίδα του βιβλίου περιέχει πληροφορίες που δεν προσθέτουν τίποτα καινούργιο για μας

⁴ Ό.π., σελ. 43.

που γνωρίζουμε την κατοπινή ζωή του ΕΙΕ, και τη δική μας ζωή μέσα στο ΕΙΕ. Ωστόσο για τον προβληματισμό του παρόντος άρθρου η ακόλουθη ερώτηση της Νίτσας Λουλέ είναι ενδιαφέρουσα και αξίζει να καταγραφεί. Γράφει:

«Σε ερώτησή μου αν μπορούσε την εποχή εκείνη οποιοσδήποτε καθηγητής του Πανεπιστημίου να δει τον Βασιλιά, να κουβεντιάσει μαζί του και να του ζητήσει με τόση άνεση να ενισχύσει μια ιδέα του, ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου απάντησε:

«...Βασικά ναι. Πιστεύω πως κάθε πολίτης αφοσιωμένος σ' ένα έργο ευρύτερης σημασίας μπορούσε να ζητήσει και να συναντήσει τον Βασιλιά για να του προτείνει κάτι συγκεκριμένο. Οργανώσεις ή μεμονωμένα άτομα είχαν τη δυνατότητα να συναντηθούν με τον Βασιλιά, όπως και σήμερα με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας...»⁵

Ασφαλώς η απάντηση του Γιάγκου Πεσμαζόγλου δεν ικανοποιεί. Χωρίς να είναι ανακριβής ή λαθεμένη, δεν αποδίδει την πραγματικότητα της εποχής –άλλωστε ούτε σήμερα ένας καθηγητής Πανεπιστημίου μπορεί να συναντήσει εύκολα τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για να του εκθέσει μιιά δημιουργική του ιδέα. Αντίθετα νομίζω ότι ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου είναι απόλυτα ειλικρινής και εύστοχος όταν πιο κάτω, απαντώντας σε

---

⁵ Όπ., σελ. 44.

ερώτηση της δημοσιογράφου αν είχε προσωπικές (φιλικές) σχέσεις με τον βασιλιά, απαντά:

« Δεν νομίζω ότι αποτελούσαν "προσωπικές σχέσεις" οι συναντήσεις που είχα όταν με καλούσε ο Βασιλιάς για διάφορα θέματα που τον ενδιέφεραν ή για να με ρωτήσει για ζητήματα όπου είχα και εγώ αρμοδιότητα π.χ. για την πορεία της οικονομίας ή των διαπραγματεύσεων στο εξωτερικό για τις οποίες ήμουν υπεύθυνος». ⁶

Τώρα φαίνεται να έχουμε έναν καλό δίαυλο για να επικοινωνήσουμε με τη μαρτυρία του πρώτου παραθέματος: «... μιά μέρα του '58 με κάλεσε ο Βασιλιάς Παύλος για να μου μιλήσει για μερικές σκέψεις του». Υποθέτω ότι πρόκειται για μια συνάντηση σχετική με την ενημέρωση του βασιλιά για τα οικονομικά ζητήματα της εποχής που του παρείχε κατά καιρούς ο Οικονομικός Σύμβουλος της Τράπεζας της Ελλάδος – Υψηλότης του Πανεπιστημίου Αθηνών Γιάγκος Πεσμαζόγλου, ή για την ανακοίνωση κάποιων σκέψεων του βασιλιά σχετικών με την πρόθεσή του ανάληψης κάποιας πρωτοβουλίας κοινωνικού χαρακτήρα ή κάτι ανάλογο. Στην τελευταία περίπτωση η συνάντηση αυτή πρέπει να έγινε στο πλαίσιο των ευθυνών του Γιάγκου Πεσμαζόγλου ως μέλους του Δ.Σ. του «Βασιλικού Εθνικού Ιδρύμα-

---

⁶ Ό.π., σελ. 44-45.

τος». Άλλωστε τη σχέση του «ΒΕΙ» με το Ίδρυμα Ερευνών συναντάμε συνεχώς σε αυτή την προκαταρκτική φάση. Και συνεχίζει: «Εισηγήθηκα τότε την ανάγκη να ιδρυθεί ένα σύγχρονο και σοβαρό ερευνητικό κέντρο και ο Βασιλιάς με εξουσιοδότησε να φροντίσω κλπ.».

Στο σημείο αυτό αξίζει να προστεθούν και τα ακόλουθα διαφωτιστικά κάποιων πτυχών του πράγματος που από τη φύση τους είναι εύλογο να μην είναι καλά φωτισμένες, όπως οι επισκέψεις του Γιαγκου Πεσμαζόγλου στα Ανάκτορα και οι συνεργασίες του με τον βασιλιά Παύλο. Μιά σύντομη έρευνα στις εφημερίδες της εποχής και στη στήλη «Ανακτορική κίνησης» δεν εντόπισε τέτοιες επισκέψεις. Η σιωπή είναι ευνόπη. Από την πλευρά του βασιλιά οι επισκέψεις αυτές εθεωρούντο προσωπικές και από την πλευρά του Γιαγκου Πεσμαζόγλου υπηρεσιακές. Είναι φυσικό λοιπόν να μη βρίσκουν θέση στα ανακοινωθέντα του Αυλαρχείου. Αντίθετα όπως αναφέραμε κιόλας, η θέση του Γιαγκου Πεσμαζόγλου στο Δ.Σ. του «Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος», θα δημιουργούσε επί πλέον ευκαιρίες για τέτοιες συναντήσεις. Στο πλαίσιο του Δ.Σ. του «Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος» θα μπορούσε να εντοπιστεί, πέραν οποιασδήποτε άλλης κοινωνικής επαφής, και η επικοινωνία του Γιαγκου Πεσμαζόγλου με τον Υποπτέραρχο Χαράλαμπο

Ποταμιάνο, του οποίου εξαιρείται η θετική συμβολή στις ιδρυτικές διεργασίες του Ιδρύματος Ερευνών.

Προς την ίδια κατεύθυνση, του «Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος» δηλαδή, μας παραπέμπει επίσης ένα ανώνυμο και αχρονολογητο κείμενο 10 δακτυλογραφημένων σελίδων που βρίσκεται στον «φάκελο ΒΙΕ»-Πεσμαζόγλου και τιτλοφορείται: «Εισήγησις δια την εκδήλωσιν βασιλικής πρωτοβουλίας προς οργάνωσιν και προαγωγήν συγχρονισμένων επιστημονικών ερευνών εις την Ελλάδα». Το κείμενο αυτό το οποίο μπορεί να θεωρηθεί ο καταστατικός χάρτης του Ιδρύματος Ερευνών, ένα είδος άτυπου ιδρυτικού συμβολαίου μεταξύ του βασιλιά και των εμπνευστών της πρωτοβουλίας κάθως και κάθε ενδιαφερομένου, μπορώ να μαρτυρήσω από άμεση γνώση ότι είναι γραμμένο σε γραφομηχανή του ΙΚΥ και ασφαλώς είναι πόνημα του Κ. Θ. Δημαρά. Εύκολα μπορεί να οδηγηθεί κανείς στον συντάκτη της «Εισηγήσεως...», όχι μόνον από το περιεχόμενο, αλλά και από τη γλώσσα που έχει χρησιμοποιηθεί, μια ιδιόμορφη ειρωνική καθαρεύουσα στην οποία έγραφε ο Κ. Θ. Δημαράς τα «υπηρεσιακά» του έγγραφα και κείμενα. Στην εισήγηση αυτή γίνεται λόγος για μιά νέα δραστηριότητα του «Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος», (ας θυμηθούμε τα 2 εκατ. δρχ. της ετήσιας επιχορήγησης του ΒΕΙ προς το ΒΙΕ), η οποία θα μπορούσε να είναι ενταγ-

μένη στο εν λόγω ΒΕΙ ως ένας ακόμη πυλώνας της δράσης του, πρόταση που κατά τη γνώμη μου ήταν καθαρά ρητορική, αφού αμέσως παρακάτω κρίνεται προτιμότερο η δραστηριότητα αυτή να λάβει τη μορφή ανεξαρτήτου Ιδρύματος. Επί λέξει:

«Η προτεινομένη πρωτοβουλία και οργάνωσις εντάσσεται σαφώς εις την γενικότητα των σκοπών και επιδιώξεων του Βασιλικού Εθνικού Ιδρύματος. Μίαν οργανωτικήν λύσιν επομένως απετέλει η διαμόρφωσις ενός τρίτου κλάδου – παραλλήλως προς τους υφισταμένους άλλους δύο– υπό την μορφήν μίας νέας Επιτροπής κεφαλαίων δια την προαγωγήν της επιστήμης και των τεχνών. Υπάρχουν εν τούτοις σοβαρά πλεονεκτήματα οργανωτικά αλλά και οικονομικής φύσεως διά την διαμόρφωσιν ενός αυτοτελούς καθαρώς επιστημονικού ιδρύματος προσανατολισμένου αποκλειστικά εις την ενίσχυσιν και προαγωγήν επιστημονικών προσπαθειών. Τα κυριώτερα εκ των πλεονεκτημάτων τούτων είναι αφ' ενός η λόγω της καθαρότητος του επιστημονικού χαρακτήρος του νέου Ιδρύματος εξέλιξις του προς κέντρον μεταπανεπιστημιακών επιστημονικών ερευνών και αφ' ετέρου η υπό τον χαρακτήρα τούτον μεγαλύτερα ευχέρεια αναπτύξεως σχέσεων προς ανώτατα επιστημονικά ιδρύματα του εσωτερικού και του εξωτερικού».⁷

---

⁷ Προσωπικό αρχείο Γιαγκου Πεσμαζόγλου, φάκ. ΒΙΕ.

Η καταγωγή της ιδέας

Όπως, με κάποιο τρόπο ειπώθηκε παραπά-
νω, οι φιλοδοξίες του άρθρου αυτού είναι περιο-
ρισμένες. Το αν επανέλθω με μια αναλυτικότερη
προσέγγιση του ζητήματος και την ανάλογη έ-
ρευνα, θα εξαρτηθεί όχι από την δική μου προ-
φανή επιθυμία, αλλά αποκλειστικά από την εύ-
νοια της τύχης. Δεν μπορώ όμως με την παρούσα
ευκαιρία να μην κάνω λίγες πρόχειρες σκέψεις
για την καταγωγή αυτής της ιδέας γιατί δεν φα-
ντάζεται βέβαια κανείς ότι το Εθνικό Ίδρυμα
Ερευνών αναδύθηκε από το μηδέν στη διάρκεια
μιας «βασιλικής» έστω συζήτησης.

Ο ίδιος ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου δεν κάνει που-
θενά λόγο για τις προϋποθέσεις της πρωτοβου-
λίας του, το ίδιο από όσο ξέρω συμβαίνει και με
δύο ακόμη πρόσωπα που είχαν καταφανώς άμε-
ση σχέση με το εγχείρημα, όπως ήταν σε όλους
μας γνωστό από τότε, και όπως αποδεικνύεται
τεκμηριωμένα και σήμερα από τη μικρή έρευνα
που οδήγησε στη συγγραφή αυτού του άρθρου.
Εννοώ τον Κ. Θ. Δημαρά και τον Λεωνίδα Ζέρβα.

Το πρώτο ερώτημα που ζητά απάντηση είναι
το αν ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου πριν κάνει την α-
ναφερόμενη από τον ίδιο ως αυθόρμητη συζήτη-

Στη συνέχεια γίνεται αναλυτικότερα λόγος για το περιε-
χόμενο του φακέλου ο οποίος αναφέρεται και ως «φάκε-
λος ΒΙΕ»-Πεσμαζόγλου.

σή του με τον βασιλιά, είχε ανταλλάξει σκέψεις με τους Δημαρά και Ζέρβα ή και με άλλους ακόμη. Αν η απάντηση είναι θετική, η κατανόηση της ενέργειας είναι ευκολότερη, πιο βατή. Παίρνει το σχήμα της αίσθησης μιας κοινωνικής ανάγκης (εδώ της έλλειψης ερευνητικών έργων στην Ελλάδα) την οποία αισθάνονται κάποιοι άνθρωποι, φίλοι μεταξύ τους ή όχι, και προσπαθούν να την θεραπεύσουν, κάτι που επαναλαμβάνεται πάντως από τους πρωταγωνιστές με κάθε ευκαιρία. Αν η απάντηση είναι αρνητική τότε το ζήτημα γίνεται πιο σύνθετο και απαιτεί λεπτομερέστερες έρευνες.

Χωρίς να μπορώ να απαντήσω με βεβαιότητα στα παραπάνω ερωτήματα, σκέφτομαι ότι μία εξέταση των προσωπικών προϋποθέσεων των τριών, ως προς τη δυνατότητά τους να έχουν ένα ερευνητικό όραμα, έστω και καθ' εαυτούς, πριν από την «τυχαία» έστω, πρόταση Πεσμαζόγλου, θα αποτελούσε μία ικανοποιητική απάντηση κατά την παρούσα φάση της έρευνάς μου. Ιδού μία πρώτη καταγραφή.

Ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου υφηγητής της Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, φαινομενικά είναι ολιγότερο σχετικός με θεσμικά και οργανωτικά ζητήματα της Έρευνας και αυτό άσχετα προς τις προσωπικές του επιστημονικές επιδόσεις. Ωστόσο η πραγματικότητα

είναι διαφορετική. Από πολύ νωρίς είχε αισθανθεί το χαμηλό επιστημονικό επίπεδο της χώρας και διακατεχόταν από την ανάλογη ανησυχία. Στη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών του στο Καίμπριτζ, αναφερόταν συνεχώς, κατά την μαρτυρία της κυρίας Μιράντας Πεσμαζόγλου που είχε την καλωσύνη να συζητήσει μαζί μου τα σχετικά, στην έλλειψη ερευνητικών θεσμών στην Ελλάδα, μια συζήτηση που συνεχίστηκε και μετά την επιστροφή τους τον Δεκέμβριο 1949. Άλλωστε η απόσταση των 7-8 χρόνων ως την ίδρυση του ΕΙΕ δεν είναι πολύ μεγάλη, από εκείνο το έτος της επιστροφής, ακόμη και για τη ζωή ενός νέου ανθρώπου. Υπάρχει όμως και η συνέχεια. Δεν θεωρώ άσχετη προς τέτοιους προβληματισμούς την θητεία του Γιάγκου Πεσμαζόγλου στο Υπουργείο Συντονισμού όπου τον είχε διορίσει ο Γεώργιος Παπανδρέου στη θέση του Γενικού Διευθυντή. Εκεί, όπως αναφέρει ο ίδιος, έκανε με τη σύμφωνη γνώμη και με την έγκριση του Γ. Παπανδρέου, τις πρώτες αξιοκρατικές εξετάσεις πρόσληψης οικονομολόγων στο Υπουργείο Συντονισμού.⁸ Αν γίνει ε-

⁸ Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, *ό.π.*, σελ. 48. Είναι ενδιαφέρον να γνωρίσουμε τους επιτυχόντες αυτού του διαγωνισμού όπως τους περιγράφει ο ίδιος ο Πεσμαζόγλου: «Οι πέντε πρώτοι που διακρίθηκαν ήταν ο Γεράσιμος Λιβιεράτος, ο Δημήτρης Χαλκιάς -διετέλεσε Διοικητής της Τραπεζής της

δώ ένας πρόχειρος συσχετισμός με έναν άλλο θεσμό που ίδρυσε ο Γ. Παπανδρέου την ίδια περίοδο, το Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών με Γενικό Διευθυντή τον Κ. Θ. Δημαρά, που κάνει και αυτό τους πρώτους αναντίρρητα αξιοκρατικούς διαγωνισμούς επιλογής υποτρόφων, προκύπτει μια ενδιαφέρουσα συνάφεια.

Από το 1951 ως το 1955 ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου στο Υπουργείο Συντονισμού, εκτός από άλλα υπηρεσιακά καθήκοντα έχει και ένα ξεχωριστό, για το οποίο μάλιστα, όπως λέγει ο ίδιος, κυρίως τον επέλεξε ο Γεώργιος Παπανδρέου:

«Η επιλογή του Γ. Παπανδρέου στο πρόσωπό μου έγινε γιατί έπρεπε η Ελλάδα, όπως και οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες, να παρουσιάσει το πρόγραμμά της, δηλαδή τις επιλογές και εκτιμήσεις οικονομικής πολιτικής για τα επόμενα χρόνια, στον Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας (γνωστό ΟΕΟΣ), που είχε την αρμοδιότητα να κατανέμει την αμερικανική βοήθεια προς τις ευρωπαϊκές χώρες για την ανασυγκρότηση των οικονομικών τους. Αυτό ήταν το

Ελλάδος- ο Απόστολος Λάζαρης -υπήρξε στέλεχος και πρώην Υπουργός του ΠΑΣΟΚ- ο Κώστας Δούσης -διετέλεσε Υποδιοικήτη στην Αγροτική Τράπεζα μετά το 1974- και ο Κώστας Γούσης -για ένα διάστημα Οικονομικός Σύμβουλος του Κωνσταντίνου Καραμανλή όταν ήταν Πρωθυπουργός πριν από τη δικτατορία» (ό.π., σελ. 48-49).

γνωστό Σχέδιο Μάρσαλ. Η Ελλάδα έπρεπε εγκαίρως να υποβάλλει τις προτάσεις της. Έως τότε ο κυριότερος υπηρεσιακός παράγοντας στα θέματα αυτά ήταν ο Ντίνος Δοξιάδης. Μετά την απελευθέρωση, ο Δοξιάδης έπαιξε σοβαρό δημόσιο ρόλο, υπηρεσιακό, όχι πολιτικό, κυρίως στην αναδιοργάνωση και το συντονισμό των τεχνικών υπηρεσιών του κράτους». ⁹

Οι πληροφορίες αυτές είναι καίριες και ουσιαστικές για τους προβληματισμούς αυτού του άρθρου. Αβίαστα περνάμε στις επαφές του Γιάγκου Πεσμαζόγλου με τον ΟΕΟΣ στο Παρίσι, το πανίσχυρο κέντρο συντονισμού του Σχεδίου Μάρσαλ για την Ανασυγκρότηση της Ευρώπης και ό,τι αυτό συνεπάγεται σε πρόσληψη ιδεών και σε αναπτυξιακούς σχεδιασμούς και πρωτοβουλίες. Θυμίζω ότι το Σχέδιο Μάρσαλ δεν το διαχειρίστηκαν οι διπλωματικές Υπηρεσίες των ΗΠΑ ως μια δραστηριότητα ρουτίνας της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά ειδικός οργανισμός πολυμερούς συνθέσεως όπου οι Ρουσβελτικοί ιδεολόγοι του New Deal είχαν ισχυρή θέση. Η αναφορά του Κ. Δοξιάδη είναι ενδιαφέρουσα και αξίζει να σχολιαστεί κάπως γιατί συνδέει όλα τα παραπάνω με έναν ακόμη από τους πρωταγωνιστές, τον Κ. Θ. Δημαρά.

---

⁹ Ό.π., σελ. 47.

Δεν γνωρίζω αυτή τη στιγμή ποιές ήταν οι σχέσεις του Γιάγκου Πεσμαζόγλου με τον Κ. Θ. Δημαρά στα χρόνια 1951-1955 και 1955-1958 όταν ο πρώτος μετακινείται (1955) από το Υπουργείο Συντονισμού προς την Τράπεζα της Ελλάδος. Θυμίζω μόνον τη θητεία του Κ. Θ. Δημαρά στο Υπουργείο Ανασυγκρότησης υπό τον Κ. Δοξιάδη, όπου πάλι βρισκόμαστε σ' ένα περιβάλλον σύγχρονου σχεδιασμού της ανασυγκρότησης της χώρας στην άμεση μεταπολεμική περίοδο. Άλλωστε δεν πρέπει να είναι τυχαίος ο αυθόρμητος τρόπος που ο φίλος Αλέξης Δημαράς απάντησε στο τηλεφωνικό ερώτημά μου αν είχε κάποιες ενδείξεις για το πώς διαμορφώθηκε, ειδικά στη σκέψη του Κ. Θ. Δημαρά η ιδέα ενός Ιδρύματος Ερευνών. Η απάντησή του ήταν σύντομη και καίρια: «Μα από τον καιρό του Δοξιάδη. Με διαδοχικές πινελιές· όπως συνήθως.» Προς αποφυγή παρεξηγήσεων πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι αυτοί οι συσχετισμοί δεν έχουν καμία σχέση με την κατοπινή ανάληψη της εργολαβίας ανέγερσης του κτηρίου του ΕΙΕ από το Τεχνικό Γραφείο Δοξιάδη· αναφέρονται σε εντελώς διαφορετικό κλίμα και σε άλλη εποχή.

Το 1955 ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου μετακινήθηκε όπως είπαμε πιο πάνω από το Υπουργείο Συντονισμού στη θέση Οικονομικού Συμβούλου της Τράπεζας της Ελλάδος. Δεν γνωρίζω ποιες νέες

εμπειρίες ή ποια ερεθίσματα θα μπορούσαν να κρατήσουν ζωντανό το ενδιαφέρον του για την έρευνα – την έλλειψη και τις ελπίδες ανάπτυξης της. Η Διεύθυνση Μελετών της Τράπεζας που με την δική του ενεργητικότητα μετατράπηκε ουσιαστικά σε ένα μικρό ερευνητικό Ινστιτούτο, μπορεί να αποτέλεσε ένα θετικό ερέθισμα.¹⁰ Πάντως, όπως και να έχουν τα πράγματα, η σπίθα έμενε ζωντανή και σε κάποια κατάλληλη στιγμή, η φλόγα ξεπήδησε.

Η ερευνητική προετοιμασία των δύο άλλων βασικών συντελεστών του έργου, του Κ. Θ. Δημαρά και του Λεωνίδα Ζέρβα είναι προφανέστερη, του δεύτερου μάλιστα περισσότερο, και δεν θα χρειαστεί να επιμείνω. Λίγα λόγια και γι' αυτούς είναι όμως ακόμη απαραίτητα.

Αρχίζω από τον Κ. Θ. Δημαρά. Είπα και πιο πάνω ότι δεν γνωρίζω το είδος των προσωπικών σχέσεων των δύο ανδρών Πεσμαζόγλου - Δημαρά. Πέρα από το προφανές, ότι θα είχαν έστω και

---

¹⁰ Ο Ευαγγ. Α. Βολουδάκης, «Ο Ιωάννης Στ. Πεσμαζόγλου στη Διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδος» (στον παρόντα τόμο) γράφει: «Με μια οραματική πρωτοβουλία της Διοίκησης της Τράπεζας της Ελλάδος, ανασυστήθηκε εκ βάθρων το 1955 η Διεύθυνση Οικονομικών Μελετών και άρχισε η σταδιακή στελέχωσή της με αυστηρή επιλογή του προσωπικού από πτυχιούχους ελληνικών και ξένων πανεπιστημίων» (σελ. 56).

περιορισμένες κοινωνικές σχέσεις, νομίζω ότι και κάποια άλλα περιστατικά αποτελούν στοιχεία μιάς ουσιαστικότερης επικοινωνίας. Το 1951 ο Γεώργιος Παπανδρέου ως υπουργός Παιδείας έχει διορίσει τον Κ. Θ. Δημαρά Γενικό Διευθυντή του νεοσύστατου ΙΚΥ την ίδια χρονιά που ο ίδιος από άλλη υπουργική θέση διόρισε τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου Γενικό Διευθυντή του Υπουργείου Συντονισμού. Είναι προφανές ότι οι δυο άνδρες ανήκουν στον ίδιο ευρύτερο πολιτικό χώρο, εκείνον που αργότερα ονομάστηκε χώρος του «δημοκρατικού κέντρου».

Αλλά και κάποια άλλα πρόσωπα που διασταυρώνονται εδώ δεν είναι άσχετα με το όλο κλίμα επαφών. Θυμίζω ότι ο Γεώργιος Βεντήρης, Διευθυντής ως τον θάνατό του το 1954 του Γραφείου του βασιλιά Παύλου, με την ιδιότητα του επώνυμου κοινωνικού παράγοντα, είναι ο πρώτος πρόεδρος του ΙΚΥ. Αλλά και το όνομα ενός ακόμη κοινωνικού παράγοντα της εποχής διασταυρώνεται με τα εξιστορούμενα του προέδρου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού Κωνστ. Γεωργακόπουλου. Τον συναντάμε ως υπηρεσιακό Πρωθυπουργό κατά την κρίσιμο περίοδο για την προώθηση του σχεδίου ίδρυσης του ΕΙΕ (1958) και ως αμετακίνητο πρόεδρο του Δ.Σ. του ΙΚΥ από το 1952 ως το 1967.

Είπαμε ότι τα καθ' αυτό ερευνητικά ενδιαφέροντα του Κ. Θ. Δημαρά εκείνη τη στιγμή ήσαν

δεδομένα. Εκτός από την προσωπική προσχώρησή του στην ιστορικο-φιλολογική έρευνα μέσα από τη συγγραφή της θεμελιώδους Ιστορίας της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, και μιά αμυδρή ιδέα που έχω για κάποιο παλαιότερο σχεδιασμό ίδρυσης ενός Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών, αλλά και πέρα από την πνευματική προετοιμασία του στο κλίμα της Ανασυγκρότησης δίπλα στον Κ. Δοξιάδη που αναφέρθηκε ήδη, υπάρχει η αμοιβαία σχέση απόρριψης με το Πανεπιστήμιο που πρέπει να συνυπολογιστεί. Με αυτή του την εύλογη «αμοιβαία απόρριψη» μιας ολόκληρης ομάδας κεντρών και κεντρο-αριστερών επιστημόνων, σχετίζεται και η απόπειρα δόμησης ενός παράλληλου εξωπανεπιστημιακού θεσμού, του Μορφωτικού Συλλόγου «Αθήναιον», πάνω σε μιά ιδέα του ίδιου Κ. Θ. Δημαρά, που δίνει το έναυσμα της συγκρότησης ενός «κεντρώου» χώρου ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών ανάμεσα στο συντηρητικό Πανεπιστήμιο και στην επαναστατική και επαναστατημένη αριστερά.

Το σπουδαιότερο όμως είναι η εμπειρία του Κ. Θ. Δημαρά από τη θητεία του στη Διεύθυνση του ΙΚΥ. Το 1958 είναι το 8ο έτος της υπηρεσίας του στη θέση αυτή, το ΙΚΥ είναι πια ένα ίδρυμα με αναμφισβήτητο κύρος και γενική παραδοχή και ο Διευθυντής του έχει αποκτήσει δύο εμπει-

ρίες εντελώς σχετικές με τη δυνατότητα ερευνητικών σχεδιασμών. Η πρώτη αφορά τη συστηματική επαφή του με την ευρωπαϊκή πανεπιστημιακή και ερευνητική κοινότητα. Δεκάδες υπότροφοι του ΙΚΥ συνεχίζουν προχωρημένες σπουδές εκτός Ελλάδας στα μεγάλα Πανεπιστημιακά-Ερευνητικά κέντρα της εποχής και στέλλουν με τις εκθέσεις προόδου που υποβάλλουν στο ΙΚΥ, μιιά πληθώρα πληροφοριών για τη δομή και την οργάνωση της έρευνας στις χώρες των σπουδών τους. Αλλά και ο ίδιος αποκτά προσωπικές εμπειρίες κατά την διάρκεια υπηρεσιακών του επισκέψεων, ένα είδος επιθεωρήσεων των υποτρόφων, στις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Από τις εμπειρίες αυτές νομίζω ότι προέρχεται η εντελώς πρώιμη ιδέα, την οποία προδικάζω ως δική του, δημιουργίας ειδικής βιβλιοθήκης επιστημονικών περιοδικών στο ΕΙΕ, επιτυχημένη μίμηση ανάλογης βιβλιοθήκης του γαλλικού CNRS, που και εκεί και εδώ προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στην έρευνα. Η δεύτερη εμπειρία του Κ. Θ. Δημαρά από τη Διεύθυνση του ΙΚΥ νομίζω ότι είναι επίσης πολύ σημαντική και σχετίζεται με τα ζητήματα της επιστροφής και της «παραγωγικής» απασχόλησης των υποτρόφων. Μετά από 2 χρόνια σπουδών, σπανιότερα 3 ή 4, οι υπότροφοι επαναπατρίζονται και αρχίζουν να αναζητούν κατάλληλη απασχόληση. Μερικοί από αυτούς προσλαμβάνονται στις λιγο-

στές θέσεις των Πανεπιστημίων, ενώ οι άλλοι φυτοζωούν και ετοιμάζονται για το μεταναστευτικό άλμα. Αυτό είναι κάτι που ενοχλεί ιδιαίτερα τον Κ. Θ. Δημαρά που ως θεραπεία του βλέπει την δημιουργία ενός «χώρου αναμονής» όπου οι τέως υπότροφοι θα συνεχίζουν αμειβόμενοι το ερευνητικό τους έργο ως την ώρα της ακόμη αποδοτικότερης αξιοποίησής τους, στο Πανεπιστήμιο και την Ανώτερη εκπαίδευση, στη Δημόσια Υπηρεσία ή και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις ή δραστηριότητες. Αυτά είναι γραμμένα άλλοτε με το ίδιο το χέρι του Κ. Θ. Δημαρά, άλλοτε σε αυτό το πνεύμα σε ποικίλα έγγραφα της ιδρυτικής φάσης του ΕΙΕ, και η δική μου προσφορά στο σημείο αυτό δεν ξεπερνά τα όρια της απλής επισήμανσης. Με άλλα λόγια, η συσσώρευση των ανέργων υποτρόφων του ΙΚΥ αποτελούσε ένα μέσον πίεσης και ταυτόχρονα ένα είδος πλεονεκτήματος που λειτουργεί ως επιχείρημα και ενθάρρυνση για την δημιουργία ενός νέου ερευνητικού οργανισμού. Πάντως οι ερευνητικοί οραματισμοί του Κ. Θ. Δημαρά είναι αρχαιότεροι της θητείας του στο ΙΚΥ.¹¹

---

¹¹ Μιά σπουδαία επισήμανση της Λουκίας Δρούλια για την ερευνητική προετοιμασία του Κ. Θ. Δημαρά βρίσκεται στο άρθρο της «Κ. Θ. Δημαράς, ελεύθερο πνεύμα, "αιρετικός" διανοητής», στον τόμο Βασ. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Πρόσωπα του 20ού αιώνα*, Αθήνα, έκδοση: εφ. *Τα Νέα* και Νέα Σύνορα Λιβάνη, 2000, σελ. 101-106. Αξι-

Η περίπτωση του τρίτου πρωταγωνιστή της ίδρυσης του ΕΙΕ, του Λεωνίδα Ζέρβα, είναι σαφέστερη, περισσότερο εύληπτη αλλά λιγότερο προσιτή σ' εμένα.

Ευτυχώς η αλληλογραφία του με τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου το κρίσιμο 1958, για την οποία θα γίνει λόγος αμέσως παρακάτω, διευκολύνει την κατανόηση της συμβολής του στα προκαταρκτικά βήματα του ιδρύματος, ενώ το σύντομο αλλά περιεκτικό και καλογραμμένο βιογραφικό του από τον Κώστα Κριμπά μου επιτρέπει να τροφοδοτήσω τον προβληματισμό του παρόντος άρθρου με συμβατές πληροφορίες.¹² Kaiser-Wilhelm Gesellschaft της Δρέσδης Γερμανοεβραίο Μαξ Μπέργκμαν στις ΗΠΑ, όπου προσλαμβάνεται το 1934 στο Ίδρυμα Ιατρικών Ερευνών Rockefeller της Νέας Υόρκης. Το 1937 διορίζεται καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και εγκαθίσταται οριστικά στην Ελλάδα, αλλά διατηρεί

ζει να την μεταφέρουμε εδώ: «Το 1942 σε σειρά από επιφυλλίδες υποβάλλει [ο Κ. Θ. Δημαράς] σε γενικές γραμμές ένα πρόγραμμα, μεγαλεπίβολο και προδρομικό, για να μελετηθεί η νέα ελληνική φιλολογία και να οργανωθούν οι νεοελληνικές έρευνες για την περίοδο κυρίως της Τουρκοκρατίας.» (όπ., σελ. 106).

¹² Κώστας Κριμπάς, «Λεωνίδας Ζέρβας. Παγκόσμια η τιμή για τον ερευνητή και τον άνθρωπο», στον τόμο Βασ. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Πρόσωπα του 20ού αιώνα*, όπ., σελ. 141-146.

στενές σχέσεις με το Ίδρυμα Ροκφέλερ, το οποίο επισκέπτεται μεταπολεμικά δυο φορές, το 1956 και το 1958. Στη διάρκεια αυτής της δεύτερης επίσκεψής του στις ΗΠΑ διεξάγεται η αλληλογραφία του με τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου για την οποία θα γίνει αναλυτικότερα λόγος παρακάτω. Εδώ θα αρκεστώ να επαναλάβω όσα εύστοχα σημειώνει ο Κώστας Κριμπάς στο αναφερθέν βιογραφικό για τον ερευνητή Λεωνίδα Ζέρβα: «Είχε την εξαιρετική τύχη να εργαστεί ερευνητικά σε μια σχολή με μεγάλη ερευνητική παράδοση και σε δύο χώρες που βρέθηκαν στη μετωπική γραμμή της επιστημονικής έρευνας, στην προπολεμική Γερμανία και στις ΗΠΑ, οι οποίες είχαν αρχίσει να διεκδικούν την πρώτη θέση».¹³ Και παρακάτω: «Ήταν ιδιαίτερα απαιτητικός από τους μαθητές του, όπως και από τον εαυτό του. Ένας παθιασμένος Έλληνας αλλά και παθιασμένος ερευνητής που προσπαθούσε να μεταφέρει το επιστημονικό πνεύμα και το κλίμα των ανεπτυγμένων χωρών στις οποίες δούλεψε, στον τόπο του».¹⁴

¹³ *Ο.π.*, σελ. 143.

¹⁴ *Ο.π.*, σελ. 145.

Ο φάκελος ΒΙΕ του αρχείου Γιάγκου Πεσμαζόγλου

Με βάση τον αρχικό μου προβληματισμό για τις απαρχές της ιστορίας του ΕΙΕ, παρακάλεσα την κυρία Μιράντα Πεσμαζόγλου να αναζητήσει στα «χαρτιά» του συζύγου της ό,τιδήποτε θα μπορούσε να δια φωτίσει τη μικρή μου έρευνα. Η κυρία Πεσμαζόγλου ανταποκρίθηκε με ταχύτητα και το εύρημα ήταν εξαιρετικό. Ένας φάκελος με την επιγραφή ΒΙΕ, αναμφισβήτητα ελλιπής, αλλά γεμάτος με σπουδαίες πληροφορίες για την «προεργασία» εκείνη για την οποία είχαμε μιλήσει με τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου. Ο φάκελος τέθηκε στη διάθεσή μου και από μια πρόχειρη εξέταση ξεχώρισα μερικά έγγραφα αναμφισβήτητα διαφωτιστικά των πρώτων βημάτων του ΒΙΕ.

Ασφαλώς η αξιοποίηση εδώ αυτού του φακέλου θα είναι περιορισμένη και αποσπασματική. Ούτε ο χώρος που διατίθεται στον παρόντα τόμο είναι απεριόριστος, ούτε η δική μου παραγωγικότητα επιτρέπει αυτή τη στιγμή μεγαλύτερες αποδόσεις. Αν δεν θα μπορέσω να επιστρέψω με άλλο τρόπο σε αυτά τα ζητήματα, εύχομαι το ΕΙΕ να αναλάβει την πρωτοβουλία συγκέντρωσης και έκδοσης των στοιχείων που αφορούν την ίδρυση και τα πρώτα βήματα της σταδιοδρομίας του –στην έκδοση αυτή ο «φάκελος ΒΙΕ» του αρχείου Γιάγκου Πεσμαζόγλου αναμφισβήτητα θα έχει μια ξεχωριστή θέση.

Στο βαθμό λοιπόν που στα περιορισμένα όρια αυτού του άρθρου δεν θα μπορέσω να χρησιμοποιήσω, ή καλύτερα, να αξιοποιήσω όλα τα στοιχεία του φακέλου, σκέφτομαι ότι η προσφορότερη μέθοδος για την άντληση πληροφοριών από αυτόν, είναι να διατυπώσω διαδραστικά ερωτήματα και απαντήσεις, όπως προκύπτουν, λίγο τυχαία, λίγο εμπειρικά, από το υλικό του φακέλου. Ας υπομνησθεί πάντως, έστω και πλεονασματικά, ότι ο φάκελος αυτός δεν περιέχει επίσημα δημόσια έγγραφα, αλλά την προσωπική αλληλογραφία του Γιάγκου Πεσμαζόγλου με εμπλεκόμενα πρόσωπα στο «σχέδιο ΒΙΕ».

Είναι προφανές ότι στα προσωπικά αρχεία και άλλων πρωταγωνιστών του έργου αυτού, θα διατηρούνται αξιόλογες πληροφορίες για τη δημιουργική αυτή στιγμή της ελληνικής επιστημονικής κοινότητας.

Η χρονολόγηση της συζήτησης βασιλιά Παύλου - Γιάγκου Πεσμαζόγλου και των πρώτων ενεργειών για την ίδρυση του ΒΙΕ

Στη συνέντευξή του προς τη Νίτσα Λουλέ, ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου αναφέρει ρητά¹⁵ ότι η συζήτηση του με τον βασιλιά Παύλο πραγματοποιήθηκε το 1958. Δεν δίνει όμως άλλες πληροφορίες

---

¹⁵ Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, *ό.π.*, σελ. 43.

επ' αυτού κι έτσι δεν διαθέτουμε μια ακριβέστερη ημερομηνία της συνάντησης. Ωστόσο, από μια σειρά έμμεσων χρονολογικών ενδείξεων μπορούμε να βελτιώσουμε την πληροφόρησή μας. Πράγματι, στον φάκελο «ΒΙΕ» του αρχείου Γιάγκου Πεσμαζόγλου υπάρχουν τα ακόλουθα έγγραφα τα οποία, εκτός των άλλων σπουδαίων πληροφοριών στις οποίες θα επανέλθουμε, μας προσανατολίζουν προς τον Ιανουάριο 1958, αν όχι προς τους τελευταίους μήνες του 1957.

α) Η πρώτη επίσημη αν και προσωπική επιστολή του Γιάγκου Πεσμαζόγλου προς τον Λεωνίδα Ζέρβα (επισκέπτη ερευνητή τότε στο Maryland, ΗΠΑ).¹⁶ Φέρει ημερομηνία 10 Μαρτίου 1958 και του αναγγέλει την οριστική απόφαση για την ίδρυση του ΒΙΕ και του μεταβιβάζει την πρόταση να είναι μέλος του Δ.Σ. (βλ. και παρακάτω. Η επιστολή δημοσιεύεται ως παράρτημα αυτού του άρθρου).

β) Αντίγραφο επιστολής με ημερομηνία 6 Μαρτίου 1958 του Γιάγκου Πεσμαζόγλου, από την Αθήνα προς τον Waldemar Nielsen, υπεύθυνο του

---

¹⁶ Παρ' όλο ότι οι επιστημονικές σχέσεις του Λ. Ζέρβα είναι σταθερά φιλικές με το Ίδρυμα Ροκφέλλερ, το 1958 (αγνώω από πότε ακριβώς, ίσως μάλιστα από το φθινόπωρο του 1957) βρέθηκε στις ΗΠΑ καλεσμένος από το National Institute of Health, στο Department of Biochemistry της πόλης Bethesda στο Maryland.

International Affairs Program του Ιδρύματος Ford με την οποία του αναγγέλει την ίδρυση του ΒΙΕ και ζητά την ηθική, οικονομική και τεχνική βοήθειά τους. Το αντίγραφο αυτό βρίσκεται ως συνημμένο στην παραπάνω επιστολή προς Λ. Ζέρβα της 10ης Μαρτίου 1958 για ενημέρωσή του.

γ) Ανυπόγραφο και αχρονολόγητο (αλλά με χειρόγραφο ένδειξη 19/3/58) σημείωμα προς τον νέο Πρωθυπουργό (από 5 Μαρτίου 1958) Κωνστ. Γεωργακόπουλο, με το οποίο του ζητάται να επιβεβαιώσει προς την Αμερικανική Πρεσβεία, γραπτά ή προφορικά, τη σύμφωνη γνώμη και το ενδιαφέρον της Ελληνικής Κυβέρνησης για την ευόδωση του σχεδίου ίδρυσης του ΒΙΕ, για το οποίο είχε υποβληθεί αίτηση αμερικανικής οικονομικής βοήθειας με έγγραφο της 8ης Φεβρουαρίου 1958, το οποίο όμως δεν περιέχεται στον φάκελο ΒΙΕ-Πεσμαζόγλου. Το σημείωμα αυτό προέρχεται ασφαλώς από τον Γιάγκο Πεσμαζόγλου, όχι μόνον γιατί βρίσκεται στο αρχείο του αλλά και γιατί είναι ο μόνος που χειρίζεται αυτή τη στιγμή το ζήτημα της αμερικανικής χρηματοδότησης. Ας σημειωθεί ακόμη ότι το σημείωμα είναι γραμμένο στην γραφομηχανή της Τράπεζας της Ελλάδος στην οποία είναι δακτυλογραφημένη όλη η σχετική με το ΒΙΕ αλληλογραφία του Γιάγκου Πεσμαζόγλου από την έμπειρη στενοδακτυλογράφο και γραμματέα του, τότε, κα Δήμητρα Κορίτσα, κατά την μαρτυρία

της ίδιας στη Νίτσα Λουλέ¹⁷ και την επιβεβαίωσή της σε πρόσφατη τηλεφωνική μας επικοινωνία. Η 8η Φεβρουαρίου 1958 του παραπάνω εγγράφου είναι η παλαιότερη γνωστή σ' εμένα ημερομηνία επίσημης ενέργειας εν όψει της ιδρύσεως τού ρητά πλέον αναφερομένου ως ΒΙΕ και προφανώς η πρόταση Γιαγκου Πεσμαζόγλου προς τον βασιλιά Παύλο πρέπει να τοποθετηθεί λίγες ημέρες ή λίγες εβδομάδες ενωρίτερα.

Προετοιμασίες ως την υιοθέτηση της πρότασης Πεσμαζόγλου από τον βασιλιά Παύλο

Αν η εν λόγω πρόταση έγινε, το αργότερο, τον Ιανουάριο 1958, οι προετοιμασίες του Γιαγκου Πεσμαζόγλου για τη διαμόρφωσή της τότε ξεκίνησαν και με ποιους μοιράστηκε τις πρώτες σκέψεις του; Η απάντηση δεν είναι εύκολη και γιατί λείπουν τα στοιχεία μιας πλήρους ενημέρωσης και γιατί δεν πρέπει να ανακυκλωθεί εδώ ο προβληματισμός μας για τις επιστημονικές-ερευνητικές ετοιμότητες των προσώπων που τελικά συνέβαλαν στην ευόδωση του σχεδίου.

Η θέση του Γιαγκου Πεσμαζόγλου ως οικονομικού Συμβούλου στην Τράπεζα της Ελλάδος, του έδινε τη δυνατότητα της υπηρεσιακής επικοινωνίας με τις αμερικανικές αρχές στην Ελλά-

---

¹⁷ Νίτσα Λουλέ-Θεοδωράκη, *ό.π.*, σελ. 56-58.

δα (Πρεσβεία, Οικονομική Αποστολή) και οι εντός αυτής της επικοινωνίας προσωπικές του σχέσεις προφανώς του επέτρεπαν να διαπραγματευτεί τη χρηματοδότηση ενός αναπτυξιακού έργου, όπως το «σχέδιο ΒΙΕ». Η προνομακική, ακόμμη και σε τεχνικό επίπεδο, γνώση του ζητήματος της αμερικανικής βοήθειας που είχε ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου τον έκαναν το πρόσωπο κλειδί για τα πρώτα βήματα του έργου.

Πριν προχωρήσω σε αθηναϊκές κινήσεις των αρχών του 1958 και προφανώς του τέλους του 1957, θέλω να αναφέρω μια επίσκεψη του Γιάγκου Πεσμαζόγλου το 1955 στις ΗΠΑ ως προσκεκλημένου του Ιδρύματος Αϊζενχάουερ.¹⁸ Θα είχε ενδιαφέρον να γνωρίζαμε αν στη διάρκεια του ενημερωτικού αυτού ταξιδιού δημιουργήθηκαν ερεθίσματα που οδήγησαν στο «σχέδιο ΒΙΕ». Επιμένοντας πάντα στην αναζήτηση κρίσιμων λεπτομερειών, θα λέγαμε ότι η επιστολή (γνωστοποίηση; αίτηση;) του Γιάγκου Πεσμαζόγλου προς το Ίδρυμα Φορντ της 6ης Φεβρουαρίου 1958 δεν γράφεται ξαφνικά και απροσδόκτα. Όπως άλλωστε το αναφέρει ο ίδιος στην επιστολή του προς τον Λ. Ζέρβα της 10ης Μαρτίου, συναντήθηκε πρόσφατα με τον Nielsen, στη διάρκεια ταξιδιού του τελευταίου, στην Αθήνα. Γράφει: « Η Ford Foundation με εκπρόσωπον της

¹⁸ Ό.π., σελ. 60.

οποίας είχα μίαν μακράν συζήτησιν εις τας Αθήνας, είναι πολύ πιθανόν να ενισχύσει οικονομικώς το νέον Ίδρυμα και υπάρχουν ελπίδες περί μείζονος προικοδοτήσεως εξ Αμερικανικών πηγών». Δεν γνωρίζουμε ούτε τον σκοπό ούτε τον ακριβή χρόνο της επίσκεψης Nielsen στην Αθήνα. Η συνάντηση των δύο ανδρών που θα έγινε το αργότερο στα μέσα του Φεβρουαρίου 1958, ήταν ασφαλώς καίρια και ενθαρρυντική για την ελληνική πρωτοβουλία. Με κανένα όμως τρόπο και από κανένα τεκμήριο δεν προκύπτει ότι ήταν και ιδρυτική, ότι δηλαδή η ιδέα της ίδρυσης του BIE προέρχεται από το Ίδρυμα Φορντ. Όπως προκύπτει από την ίδια επιστολή Πεσμαζόγλου προς Ζέρβα της 10ης Μαρτίου, η ιδέα «ζυμώνεται», έστω και μεταξύ ενός πολύ μικρού κύκλου προσώπων, προφανώς από τους τελευταίους μήνες του 1957. Γράφει ο Πεσμαζόγλου στον Ζέρβα: «Θα ενθυμήσθε υποθέτω μίαν συζήτησιν την οποίαν είχαμε προ μηνών σχετικώς με την ανάγκην ενός Ιδρύματος ερευνών εις την Ελλάδα».

Διακόπτω την αφήγησιν στο σημείο αυτό για να εντάξω δύο σπουδαίες πληροφορίες, χρήσιμες ελπίζω για τη συνέχεια. Ο Λ. Ζέρβας στην απάντησή του προς την παραπάνω επιστολή γράφει στον Γιαγκο Πεσμαζόγλου: «Χαίρω όμως ιδιαιτέρως ότι τα παλαιά σχέδια σας αρχίζουν να γίνονται πραγματικότης» (29ης Μαρτίου 1958).

Είναι προφανές ότι η συζήτηση Ζέρβα-Πεσμαζόγλου για την ανάγκη ίδρυσης ενός Ιδρύματος Ερευνών έχει γίνει με την πρωτοβουλία Πεσμαζόγλου. Η δεύτερη ενδιαφέρουσα πληροφορία που έχει την θέση της εδώ είναι εκείνη που αφορά την επικοινωνία Πεσμαζόγλου-Δημαρά σε αυτή τη φάση. Η αναδίφηση του αρχείου Δημαρά θα δώσει ενδεχομένως ουσιαστικές απαντήσεις στο ζήτημα αυτό, στο οποίο άλλωστε θα επανερχόμαστε ως το τέλος του άρθρου, αλλά και ο «φάκελος ΒΙΕ» του αρχείου Πεσμαζόγλου κάτι προσφέρει. Στην επιστολή του Γιάγκου Πεσμαζόγλου προς τον Nielsen της 29ης Μαρτίου 1958 με την οποία του ανακοινώνει τα ονόματα των τεσσάρων πρώτων μελών του υπό διαμόρφωση Δ.Σ. του ΒΙΕ (Λεων. Ζέρβας, Ξεν. Ζολώτας, Γιαν. Σαρεγιάννης, Κ. Θ. Δημαράς) προσθέτει για τον τελευταίο: « .. who is also a scholar in Greek literature and whom you have met in Athens» . Ο Nielsen με επιστολή του της 4ης Απριλίου 1958 από την Ν. Υόρκη τον ευχαριστεί για την ενημέρωση με το περιεχόμενο της οποίας είναι απολύτως σύμφωνος, και ακόμη τον ευχαριστεί για το γεύμα στο διαμέρισμα Πεσμαζόγλου στην Αθήνα: «I remember very pleasantly the luncheon we had together at your apartment in Athens». Σ' αυτό το γεύμα παρακάθισε και ο Κ. Θ. Δημαράς και γνωρίστηκαν με τον Nielsen; σε κάποια άλλη συνάντηση εργασίας; Η

ακριβής απάντηση δεν έχει και τόσο μεγάλη σημασία. Αυτό που μας ενδιαφέρει εδώ είναι η στενή συνεργασία Πεσμαζόγλου-Δημαρά κατά την προκαταρκτική φάση του σχεδίου γιατί αργότερα, μετά την ίδρυση του ΒΙΕ τα πράγματα είναι προφανή και δημόσια. Είναι πάντως προφανές ότι τις επαφές με την αμερικανική πλευρά χειρίζεται αποκλειστικά ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου.

Επανερχόμενος στην επιστολή Πεσμαζόγλου προς Ζέρβα της 10ης Μαρτίου 1958 παρατηρούμε ότι ο πρώτος, διατηρώντας ελάχιστες επιφυλάξεις πια για την πρόοδο του σχεδίου, προτείνει στον δεύτερο να δεχτεί να γίνει μέλος του Δ.Σ., εντός του οποίου θα έχει «ιθύνουσα πρωτοβουλία» δια των θετικών επιστήμας». Αλλά και άλλα σημεία της επιστολής είναι αξιοπρόσεκτα και διαφωτίζουν τα καθέκαστα της προετοιμασίας, όπως η αναφορά σε δύο ερευνητικούς Οργανισμούς οι οποίοι τίθενται ως δυνητικά πρότυπα του ελληνικού Ιδρύματος. Το Γερμανικό «Kaiser Wilhelm Institut» (στο οποίο είχε εργαστεί κατά τον μεσοπόλεμο ο Ζέρβας) και το Γαλλικό «Centre de la Recherche Scientifique» (C.N.R.S.), το έργο του οποίου ε γνώριζε ήδη καλά ο Κ. Θ. Δημαράς. Όπως βλέπουμε δεν αναφέρονται τα Αμερικανικά Ιδρύματα, όπως το Ίδρυμα Φορντ και Ροκφέλερ, γιατί υποθέτω ότι ο τρόπος της λειτουργίας τους κρίνεται απρόσφορος για την Ελλάδα. Η ε-

πιστολή συνεχίζεται με πληροφορίες για τα πρόσωπα που θα τοποθετηθούν στο Δ.Σ. ανάμεσα στα οποία ο «Κωνστ. Δημαράς του ΙΚΥ, ο οποίος πιθανότατα θα αναλάβει την τρέχουσα διοίκηση του Ιδρύματος υπό την ιδιότητα πιθανώς εντεταλμένου συμβούλου».

Τα αμέσως παραπάνω μου δίνουν την εντύπωση ότι οι συζητήσεις και οι αποκρυσταλλώσεις αυτές δεν είναι εντελώς πρόσφατες. Πριν από το ταξίδι του Λ. Ζέρβα στην Αμερική έγινε η γνωστή μας συζήτηση με τον Πεσμαζόγλου που την έχουμε τοποθετήσει ήδη στους τελευταίους μήνες του 1957, από την οποία όμως δεν προκύπτει κανενός είδους επικοινωνία μεταξύ Ζέρβα και Δημαρά, των δύο μεταγενέστερων βασικών συντελεστών της ίδρυσης και της πρώτης λειτουργίας του ΒΙΕ. Αν οι δύο άνδρες είχαν κάποια κοινωνική ή ημι-επαγγελματική επαφή μέσω του ΙΚΥ όπου από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του ο Λ. Ζέρβας εχρησιμοποιείτο ως εξεταστής, έχω την εντύπωση ότι τους τελευταίους μήνες του 1957 το «σχέδιο ΒΙΕ», δεν τους ένωνε ακόμη.

Κλείνω τη σύντομη αυτή αναζήτηση των πρώτων βημάτων της «ιδέας Ίδρυμα Ερευνών» πριν ακόμη λάβει τη μορφή του συγκεκριμένου σχεδίου που γνωρίσαμε, και μερικοί ζήσαμε, αργότερα, με μιά ολιγόλογη αναφορά στα πολιτικά πράγματα της εποχής που δεν αποκλείεται να

σχετίζονται με κάποιες πλευρές της ιδρυτικής διαδικασίας του ΕΙΕ:

19 Φεβρουαρίου 1956: Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή.

5 Μαρτίου 1958: Υπηρεσιακή Κυβέρνηση Κ.

Γεωργακόπουλου η οποία, με τη σύμφωνη γνώμη των κομμάτων εξήτησε και έλαβε ψήφο εμπιστοσύνης της Βουλής με σκοπό την ψήφιση νέου εκλογικού νόμου.

11 Μαΐου 1958: Κυβέρνηση Κ. Καραμανλή.

Υπενθυμίζω ότι ο Κ. Γεωργακόπουλος, Πρόεδρος του Ερυθρού Σταυρού ήταν και Πρόεδρος του ΙΚΥ από το 1952 ως το 1967.

Η αρχική αμερικανική χρηματοδότηση

Η Αμερικανική συμβολή στην ίδρυση του ΕΙΕ (ΒΙΕ) είναι μια πολυσυζητημένη υπόθεση τόσο για τον συμβολισμό της, όσο και για την ουσιαστική στήριξη που προσέφερε στο νέο θεσμό. Βέβαια η Ελλάδα είχε υποδεχθεί παλαιότερα και είχε με ευκολία ενσωματώσει μείζονες εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς θεσμούς. Το Πανεπιστήμιο πρώτα, την Αρχαιολογική Υπηρεσία παράλληλα, την Ακαδημία Αθηνών αργότερα κλπ. Στη χώρα μας όμως παραμονεύει κάτω από τη βαρεία σκιά της αδιαφορίας και της δυσπιστίας ο κίνδυνος της απόρριψης που έκανε πολλούς σύγχρονους για την εποχή τους θεσμούς παιδεί-

ας να μην ορθοποδήσουν ή να φυτοζωούν για δεκαετίες (Εθνική Βιβλιοθήκη, Γενικά Αρχεία του Κράτους ως πρόσφατα κ.ά.). Δεν γνωρίζω αν οι εμπνευστές του ΒΙΕ υπολόγισαν περισσότερο στη μιά ή στην άλλη παράμετρο, την ηθική στήριξη δηλαδή ή την οικονομική συμβολή. Σίγουρα το ελληνικό δημόσιο, ως κυβέρνηση, πολιτικά κόμματα, κρατικές υπηρεσίες, δεν θα ήταν πολύ πρόθυμο να εντάξει στους κόλπους του ένα τέτοιο έργο. Ακόμη και αν οικονομικά μπορούσε, πράγμα αμφίβολο, να το χρηματοδοτήσει, το πανίσχυρο κράτος της δεξιάς εκείνη την εποχή, δεν μπορούσε να δεχτεί τη λειτουργία ενός ουδέτερου αξιοκρατικού θεσμού επιστημονικής έρευνας. Το δίκτυο Πανεπιστήμιο Αθηνών-Ακαδημία Αθηνών-Υπουργείο Παιδείας δεν μπορούσε να μοιραστεί την εθνικόφρονα εξουσία του με τρίτους. Δεν είναι εδώ η κατάλληλη θέση για να προχωρήσω σε μια ουσιαστικότερη προσέγγιση αυτού του ζητήματος, αλλά βλέπω κάτι περίεργα πράγματα να συμβαίνουν για άλλη μιά φορά στη χώρα μας. Ένας εισαγόμενος εκσυγχρονισμός, όπως κάθε εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα, με φορέα εισαγωγής αυτή τη φορά μιά μικρή ομάδα αναμφισβήτητα δημοκρατικών ανθρώπων που κινείται γύρω από τα ανάκτορα, δηλ. ένα απροσδόκητο προοδευτικό «αντικράτος» στην υπηρεσία της επιστήμης και της ανάπτυξης, που αγωνίζεται

να στήσει ένα νεωτερικό θεσμό υπό αμερικανική προστασία.

Όπως το έχουμε ήδη αναφέρει, το ζήτημα της αμερικανικής βοήθειας το χειρίστηκε αποκλειστικά ο Γιαγκος Πεσμαζόγλου και μάλιστα από πολύ ενωρίς. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε τον ακριβή χρόνο της έμπνευσής του να ζητηθούν αμερικανικοί πόροι που η ύπαρξη τους δεν ήταν γνωστή στον καθ' ένα, για να διοχετευτούν στην ίδρυση ενός Ερευνητικού Οργανισμού. Πάντως αυτό πρέπει να έγινε κάπου στο 1957 αφού όπως φαίνεται και από δημοσιεύματα του τύπου της εποχής και από κάποιες νύξεις εγγράφων του «φακέλου ΒΙΕ»-Πεσμαζόγλου, πρόκειται για ποσά της αμερικανικής βοήθειας των ετών 1955-1956 τα οποία βέβαια δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν «διαθέσιμα» πριν από το 1957.

Θέλω να κλείσω τη σύντομη αυτή περιδιάβαση με λίγα σχόλια για την πολυσυζητημένη αμερικανική χρηματοδότηση. Γνωρίζαμε γενικώς για τα 100 εκατ. δρχμ. της αμερικανικής βοήθειας που επενδύθηκαν σε ομολογιακά δάνεια της ΔΕΗ, αλλά είχαμε για τα ζητήματα αυτά μιιά εικόνα αρκετά συγκεχυμένη. Τα χρήματα αυτά χαρακτηρίστηκαν τότε ως «αδιάθετα υπόλοιπα» της αμερικανικής βοήθειας δεσμευμένα από την αμερικανική κυβέρνηση που εκταμιεύθηκαν με

δική της απόφαση και κάπως έτσι τα περιγράφει στον προφορικό του λόγο (συνέντευξη) και ο ίδιος ο Πεσμαζόγλου.¹⁹ Σε επιστολή του όμως της 16ης Ιουλίου 1958 προς τον Λ. Ζέρβα, ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου είναι ακριβέστερος και γράφει: «Έντω μεταξύ έλαβαν χώραν έντονοι ενέργειαι εκ μέρους της Αμερικανικής Πρεσβείας και της Αμερικανικής Αποστολής δια να εγκριθεί ποσόν 100 εκατ. δραχμών ως προικοδότησις εκ των εν Ελλάδι κεφαλαίων της Αμερικανικής Κυβερνήσεως (πρόκειται περί των Counterpart από παλαιότεραν ή και τρέχουσαν αμερικανικήν βοήθειαν τα οποία παρακρατούνται προς αποκλειστικήν διαχείρησιν των αμερικανών)».

Ίσως είναι υπερβολικό να επιμείνει κανείς σε αυτή τη λεπτομέρεια αλλά το βρίσκω ενδιαφέρον: δεν πρόκειται για αδιάθετα υπόλοιπα της Αμερικανικής βοήθειας αλλά για δεσμευμένο ποσοστό της, που διατίθεται αποκλειστικά σε στόχους που έχουν επιλέξει οι ίδιοι οι Αμερικανοί.

Θα κλείσω το σύντομο αυτό άρθρο για τις ιδρυτικές απαρχές του ΕΙΕ με ένα ρεπορτάζ της εφ. *Αυγή*²⁰ της εποχής με αφορμή την αναγγελία ίδρυσης του ΒΙΕ την προηγούμενη μέρα. Αρνητικό στο σύνολό του το ρεπορτάζ της εφημερίδας θα άξιζε τον κόπο να γίνει αντικείμενο σχολιασμού

¹⁹ *Ό.π.*, σελ. 43.

²⁰ *Εφ. Αυγή*, 12 Οκτωβρίου 1958.

σε μία ευρύτερη μελέτη της γενικευμένης καχυποψίας που περιβάλλουν τη δημιουργία, με ανορθόδοξο πράγματι τρόπο, ενός καινοφανούς για τις συνθήκες της χώρας Οργανισμού Επιστημονικής Έρευνας. Εδώ θα περιοριστώ ειδικά στο θέμα της αμερικανικής χρηματοδότησης το οποίο γεννά ερωτηματικά στα οποία δεν μπορώ να απαντήσω. Ιδού το σχετικό απόσπασμα από το δημοσίευμα της *Αυγής* της 12ης Οκτωβρίου 1958: «Ο αρχηγός της αμερικανικής αποστολής κ. Γκρέγκορ διευκρίνησε ότι η δωρεά των 100 εκατ. θα δοθή από τις δραχμές "βοηθείας" του έτους 1955-56 που παραμένουν δεσμευμένες στον σχετικό λογαριασμό της Τραπέζης της Ελλάδος. Τούτο σημαίνει ότι η "δωρεά" της αμερικανικής κυβερνήσεως είναι φανταστική και το εν λόγω ποσό θα προέλθη από την εκδοτική μηχανή. Πρόκειται άρα, περί πληθωρικού χαρτονομίσματος, όπως και εκείνο, 100 εκατ. επίσης, που "εδώρησε" η αμερικανική κυβέρνηση για την κατασκευή λαχαναγοράς Αθηνών! Δραχμές "βοηθείας" προηγούμενων ετών, ως μη χρησιμοποιηθέντα κεφάλαια, δεν υπάρχουν».

Το σχόλιο είναι πολλαπλά ενδιαφέρον. Πρόκειται για «συνολική» αντιπολίτευση, για παρανόηση ή για κάποια κρυμμένη αλήθεια; Αν κάποιος γνωρίζει καλύτερα τα τεχνικά ζητήματα της Αμερικανικής βοήθειας αξίζει να γράψει ένα ση-

μείωμα που ευχαρίστως, υποθέτω, θα το φιλοξενούσε κάποιο περιοδικό, π.χ. *Τα Ιστορικά*.

Όπως και να έχει το πράγμα, το 1958 όλοι οι «θεμικοί» συντελεστές της χώρας έβλεπαν λοξά το νεογέννητο. Το Πανεπιστήμιο για να συμβιβαστεί χρειάστηκε να δώσει ισχυρούς παράγοντες του στο Δ.Σ.: η Ακαδημία Αθηνών, το ίδιο. Αλλά και η Αριστερά μέσα στον λαϊκό αντιϊμπεριαλισμό της, αντι-αμερικανισμό και αντι-μοναρχισμό, όρθωσε και αυτή το δικό της όχι.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α΄
Επιστολή Γιάγκου Πεσμαζόγλου
προς Λεωνίδα Ζέρβα

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10ῃ Μαρτίου 1958

*Καθηγητὴν
Κύριον Λεωνίδαν Ζέρβαν
Department of Biochemistry
National Institute of Health
Bethesda-Maryland
U.S.A.*

Θά ἐνθυμῆσθε ὑποθέτω μίαν συζήτησιν τὴν ὁποίαν εἶχαμε πρό μηνῶν σχετικῶς μέ τὴν ἀνάγκην ἑνός Ἰδρύματος ἐρευνῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τό σχέδιον τοῦτο φαίνεται προαγόμενον καί σᾶς μεταδίδω ἐμπιστευτικῶς ὅτι ἐκδηλοῦται ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως μέ τὴν προοπτικὴν ὅπως ἐκδηλωθῇ βασιλική πρωτοβουλία διὰ τὴν σύστασιν ἑνός τοιούτου ὀργανισμοῦ τοῦ ὁποίου ἡ Α.Μ. θά εἶναι καί ἐπίτιμος Πρόεδρος. Ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε ἡ σκέψις εἶναι νά γίνῃ κάτι ἀνάλογον μέ τό Kaiser Wilhelm Institut ἢ τό Centre de la Recherche Scientifique. Θά πρόκειται βεβαίως περί ἐντελῶς αὐτοτελοῦς

ιδρύματος τό ὅποῖον κατά τήν πρώτην φάσιν τῆς λειτουργίας του θά διοικῆται ἀπό ὀλιγομελῆς συμβούλιον (οὐχί περισσοτέρων τῶν ἐννέα) μεταξύ τῶν ὁποίων προβλέπεται νά εἴσθε ἐσεῖς, ἐάν βεβαίως θά ἐδέχεσθο, καί ἐπί τούτου ἔχουν ἤδη γίνει προκαταρκτικά συνεννοήσεις. Ἄλλα μέλη ἐλπίζω νά εἶναι ὁ Καθηγητής καί Διοικητής τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος κ. Ξ. Ζολώτας καί ὁπωσδήποτε ὁ κ. Κ. Δημαρᾶς τοῦ ΙΚΥ ὁ ὅποιος πιθανώτατα θά ἀναλάβῃ καί τήν τρέχουσαν διοίκησιν τοῦ Ἰδρύματος ὑπό τήν ιδιότητα πιθανῶς ἐντεταλμένου συμβούλου. Μοῦ εἶχατε ἀναφέρει κατά τήν συνάντησίν μας ἐκείνην καί τά ἐξῆς ὀνόματα διά τά ὅποια ἐπίσης ἐγένετο λόγος: τόν Καθηγητήν κ. Κ. Ἀλεξόπουλον, τόν κ. Σαρηγιάννην, ἐνδεχομένως ὡς μαθηματικόν τόν κ. Κρητικόν τοῦ Πολυτεχνείου καί διά τās θεωρητικὰς ἐπιστήμας τόν κ. Παπανοῦτσον. Πρέπει νά τονίσω ὅτι εἰς τά πρόσωπα αὐτά οὐδεμία πρότασις ἐγένετο ἀλλ' ἀπλῶς μία προκαταρκτική συνεννόησις περὶ τῆς ἐνδεχομένης συμμετοχῆς των.

Σᾶς γράφω ἤδη διά νά σᾶς εἶπω ὅτι αἱ σκέψεις αὐταί ἐνδέχεται νά προαχθοῦν εἰς πραγματοποιήσεις. Ἡ Ford Foundation μέ ἐκπρόσωπον τῆς ὁποίας εἶχα μίαν μακράν συζήτησιν εἰς τās Ἀθήνας εἶναι πολύ πιθανόν νά ἐνισχύσῃ οἰκονομικῶς τόν νέον Ἰδρυμα καί ὑπάρχουν ἐλπίδες περὶ μείζονος προικοδοτήσεως ἐξ Ἀμερικανικῶν

πηγῶν. Ἐφόσον αἱ ἐνδείξεις αὐταὶ προαχθοῦν ἐνδέχεται προσεχῶς νά γίνουν καί αἱ τυπικαὶ πράξεις συστάσεως τοῦ Ἰδρύματος ἴσως μέ τόν τίτλον, ἐάν συμφωνῆτε, Ἑλληνικόν Βασιλικόν Ἴδρυμα (ἢ Ἰνστιτοῦτον) Μεταπανεπιστημιακῶν Ἐρευνῶν.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω θά ἤθελα νά σᾶς ὑποβάλλω τήν ἐρώτησιν κατά πόσον θά ἠθέλατε νά εἴσθε ἐκ τῶν πρώτων ἰδρυτικῶν μελῶν καί πέραν αὐτοῦ νά σᾶς παρακαλέσω νά μοῦ μεταδώσετε ὅ,τι σκέψεις θεωρεῖτε οὐσιώδεις διά τό Καταστατικόν καί τήν ὀργάνωσιν τοῦ Ἰδρύματος. Δέν γνωρίζω πότε θά ἐπιστρέψετε ἀλλά ἐάν βεβαίως εἴσθε ἐδῶ μέχρι τέλους Μαρτίου ἢ τῶν μέσων Ἀπριλίου εἶναι αὐτονόητον ὅτι αὐτά θά γίνουν δι' ἀπ' εὐθείας συνεννοήσεως μεθ' ὑμῶν. Δέν ἀποκλείεται ὅμως διά νά κερδίσωμεν χρόνον εἰς τās οἰκονομικοῦ περιεχομένου συνεννοήσεις μας νά χρειασθῆ νά γίνῃ γρηγορότερα ἢ τυπική πράξις συστάσεως καί ὀργανώσεως τοῦ Ἰδρύματος.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω θά σᾶς παρακάλουν νά μοῦ γράψετε δύο λόγια καί ἐπί τοῦ ἐξῆς θέματος. Ὁ Διοικητής τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος κ. Ζολώτας ἔχει τήν γνώμην ὅτι πρέπει κατά κάποιον τρόπον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νά συνδεθῆ τό Ἴδρυμα τοῦτο μετὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ὑποστηρίζεται ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ εὐχέρεια τῆς χρησιμοποίησεως εἰς τήν διοίκησιν νεωτέρων καί δραστηρίων ἀνθρώπων οἱ

ὅποιοι ἐνδέχεται νά μὴν εἶναι Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ ἡ διατήρησις μιᾶς σχετικῆς αὐτοτελείας εἰς τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἰδρύματος ἀποτελοῦν οὐσιώδη στοιχεῖα. Σπεύδω νά σᾶς γράψω ὅτι δέν ὑφίσταται θέμα ἰδικῆς μου συμμετοχῆς εἰς τό Συμβούλιον τοῦ Ὀργανισμοῦ αὐτοῦ. Αἱ δυσχέρειαι θά παρεκάμπτοντο ἐάν νομίζετε ὅτι πλὴν Ὑμῶν καὶ τοῦ Διοικητοῦ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχον καὶ δύο ἢ τρεῖς ἄλλοι Ἀκαδημαϊκοὶ οἱ ὅποιοι θά ἠδύναντο περιλαμβανόμενοι εἰς τό Συμβούλιον νά βοηθήσουν ἐνεργῶς εἰς τὴν δρᾶσιν του. Ἄλλως ἀντιμετωπίζεται ἡ γενικωτέρα σκέψις νά προβλεφθῆ εἰς τό Καταστατικόν ὅτι ἡ ὅλη λειτουργία τοῦ Ἰδρύματος ἐντάσσεται εἰς τόν κύκλον τῆς δραστηριότητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν δύο ἐκπρόσωποι τῆς ὁποίας, δηλαδή Ὑμεῖς καὶ ὁ κ. Ζολώτας, θά μετέχετε εἰς τό Διοικητικόν Συμβούλιον. Μετά πάροδον δεκαετίας θά πρέπει νά ἀναζητηθῆ ἐνδεχομένως στενωτέρα μορφή συνεργασίας μετὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἀλλά ποία θά ἦτο δυνατόν νά εἶναι αὐτή δέν ἔχει ἀποσαφηνισθῆ καὶ αἱ ἐπ' αὐτοῦ δέ σκέψεις Σας θά εἶναι ἐπίσης πολύτιμοι.

Σᾶς παρέχω τὴν πληροφορίαν ὅτι τὰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς Ford Foundation διεξήγαγον μέ τόν κ. Waldemar Nielsen ὁ ὅποιος ἐπεσκέφθη πρό ὀλίγου τὴν Ἑλλάδα. Σᾶς ἐσωκλείω ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς τὴν ὁποίαν κατόπιν ἐξου-

σιοδοτήσεως καί ἐντολῆς ἀπέστειλα πρὸς τὴν Ford Foundation καί εἰς τὴν ὁποίαν ἐκτίθενται αἱ γενικώτεραι σκέψεις διὰ τὸ προτεινόμενον Ἰδρυμα. Πρέπει νὰ Σᾶς παρακαλέσω ὅπως τὸ κείμενον τοῦτο θεωρήσετε ἐντελῶς ἐμπιστευτικόν μέχρις ὅτου αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ ὀδηγήσουν εἰς θετικώτερα ἀποτελέσματα.

Ἐλπίζω νὰ ἔχω γράμμα σας τὸ ταχύτερον.

Μέ κάθε τιμῆ

*Ι. Σ. Πεσμαζόγλου
Ἵφρηγῆς Πανεπιστημίου
Οἰκονομικὸς Σύμβουλος
Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος*

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Β'

Επιστολή Λεωνίδα Ζέρβα προς Γιαγκό
Πεσμαζόγλου. Απάντηση στην προηγούμενη

*National Institutes of Health
Department of Health, Education, and Welfare
Public Health Service
Bethesda 14, MD.*

Bethesda, 29. 3. 1958

Άγαπητέ φίλε κ. Πεσμαζόγλου,

*Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ διὰ τὴν ἀπὸ 10/3 ἐπιστολήν
σας καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ συγχωρήσετε τὴν
βραδύτητα τῆς ἀπαντήσεώς μου. Μόλις προχθὲς
ἐπανῆλθον εἰς τὴν θέσιν μου. Δύο ἐπιστημονικά
συνέδρια καὶ δύο διαλέξεις πού ἔπρεπε νὰ κάμω
εἰς Πανεπιστήμια μ' ἐκράτησαν ἀπὸ 12-27 Μαρ-
τίου μακράν τῆς Washington. Τώρα, ἐξαιρουμένου
τοῦ χρονικοῦ διαστήματος 10-17 Ἀπριλίου θὰ
παραμείνω συνεχῶς ἐνταῦθα μέχρι ἀρχῶν Ἰουλίου,
ὅποτε σκοπεύω νὰ ἐπιστρέψω εἰς Ἀθήνας.*

*Χαίρω ὁμως ἰδιαίτερος, ὅτι τὰ παλαιὰ σχέδιά
σας ἀρχίζουν νὰ γίνονται πραγματικότης. Ὡς
ἐργασθεῖς, ἐπὶ δεκαπενταετίαν καὶ πλέον, εἰς
ἐρευνητικά Ἰνστιτοῦτα τῆς Kaiser Wilhelm Ge-
sellschaft (ἦδη Max-Planck Gesell ὀνομαζομένης,*

eis Rockefeller Institute ἐν Ν. Υόρκῃ καὶ ἐσχάτως εἰς τὰ Ἰνστιτοῦτα τοῦ Department of Health κλπ. αἰσθάνομαι ἰδιαιτέραν ἱκανοποίησιν καὶ ἀγαλλίασιν, ὅτι ἡ πατρίς μας πρόκειται ν' ἀποκτήσῃ συντόμως ἐρευνητικὰ ἰδρύματα. Ὡς φυσικόν, εἶμαι εἰς τὴν διάθεσίν σας διὰ πᾶν σχετικόν μὲ τὴν λειτουργίαν καὶ διοργάνωσιν ζήτημα. Μὲ ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν ἀποδέχομαι τὴν πρότασιν, ὅπως συγκαταλεχθῶ εἰς τὰ ἰδρυτικὰ μέλη τοῦ Ἰδρυματος. Σᾶς εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν τιμὴν πού μοῦ κάμετε.

Ἀπαντῶν εἰς σχετικὰ ἐρωτήματά σας ἐπιθυμῶ νὰ θέσω ὑπὸ τὴν κρίσιν σας ὡς καὶ παντός ἄλλου ἀρμοδίου τὰς κάτωθι ἀντιλήψεις:

1) Νομίζω ὅτι τὸ Ἰδρυμα θὰ ἔπρεπε νὰ φέρῃ τὸν ἀπλοῦν τίτλον «Ἰδρυμα Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν», διὰ τοῦ ὁποίου ὑποδηλοῦται σαφῶς, ὅτι τὸ Ἰδρυμα α) δέν ἔχει καὶ ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, ὡς τὰ Πανεπιστήμια καὶ τὰ Πολυτεχνεῖα, β) δέν ἀποτελεῖ στατικόν τι Ἰδρυμα ἀπονομῆς ἀπλῶς τίτλων διὰ παρασχεθείσας ἐπιστημονικὰς κλπ. ὑπηρεσίας, γ) ἀσχολεῖται μὲ ἐπιστημονικά ζητήματα ἐπὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου καὶ ἀποσκοπεῖ τὴν προώθησιν πρωτοτύπων ἐρευνῶν.

2) Ἐάν τὸ Ἰδρυμα γίνῃ Ὁργανισμὸς Δημοσίου Δικαίου θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Ὑπουργείου Συντονισμοῦ καὶ Παιδείας. Ἐάν διατηρήσῃ ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα

-ὄπερ προτιμότερον- τότε θά πρέπει νά συνδεθῆ κατά ἓνα τρόπον μέ τήν Ἀκαδημίαν χωρίς ὄμως νά κηδεμονεύεται ὑπ' αὐτῆς. Θά ἐπανέλθω ἐπ' αὐτοῦ κατωτέρω.

3) Τό Ἰδρυμα θά ἔπρεπε νά διαιρεθῆ εἰς α) Τμῆμα Θετικῶν Ἐπιστημῶν καί β) εἰς Τμῆμα Ἡθικῶν Ἐπιστημῶν. Ἀμφότερα τά τμήματα θά ἔχουν ὡς φυσικόν ἐνιαίαν διοίκησιν, θά ὑπάγωνται εἰς τό αὐτό Διοικητικόν Συμβούλιον. Ἐν τούτοις, εἰς ἐκ τῶν Συμβούλων θά εἶναι εἰσηγητής ἐπί ζητημάτων τοῦ α' ἄλλος τοῦ β' τμήματος. Οἱ "ἐκπρόσωποι" τῶν δύο αὐτῶν τμημάτων θά εἶναι ὄχι μόνον μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἀλλά καί Ἀντιπρόεδροι αὐτοῦ. Πρός διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου τῆς Διοικήσεως καί ταχεῖαν διεκπεραίωσιν αὐτοῦ θά ἔπρεπε νά προβλεφθῆ καί ἴδρυσις ὀλιγομελοῦς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς ἀπαρτιζομένης ἀπό μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, εἰς τήν ὁποίαν θά συμμετέχουν ἐκτός ἴσως ἄλλων καί ὁ Πρόεδρος καί οἱ Ἀντιπρόεδροι τοῦ Συμβουλίου.

4) Ἄμεσος καί ὀλοκληρωτική ὑπαγωγή τοῦ Ἰδρύματος ὑπό τήν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν δέον κατά τήν γνώμην μου νά μὴν ἀντιμετωπισθῆ α) διότι γενικῶς ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἠκολούθησε τήν διαμόρφωσιν καί τήν ἐξέλιξιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν καί Ἀμερικανικῶν Ἀκαδημιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξαιρουμένων σχεδόν μόνον τῶν Σουηδικῶν Ἀκαδημιῶν δέν διαθέτουν οὔτε διοικοῦν ἴδια Ἰνστι-

τοῦτα, ἀλλ' ἀσχολοῦνται γενικῶς μέ συντονιστικὴν ἐνέργειαν προωθήσεως τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ἐθνικοῦ ἔργου ἄλλων ἰδρυμάτων καὶ ἀτόμων β) διότι ἡ σύσταση αὐτῆς καὶ τό προκεχωρημένον τῆς ἡλικίας τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν μελῶν αὐτῆς ἀποτελοῦν μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὴν ἀνάληψιν ἐπιμόχθου καὶ ποικιλοτρόπου ἔργου, ὡς τό τῆς Διοικήσεως τοῦ Ἰδρύματος.

5) Ἀπεναντίας εὐρίσκω λίαν ἐπιτυχῆ τὴν ἰδέαν συνεργασίας καὶ συνδέσεως τοῦ Ἰδρύματος μέ τό ἔργον τῆς Ἀκαδημίας. Ἐφ' ὅσον ἡ ἀνάληψις τῆς ἐπιτίμου Προεδρίας ὑπό τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως δέν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξιν Προέδρου, θά ἠδύνατο ν' ἀνατεθῆ ἡ Προεδρία τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου εἰς τόν ἐκάστοτε Πρόεδρον τῆς Ἀκαδημίας ἢ εἰς ἕν λίαν διακεκριμένον πρόσωπον μέ μεγάλην ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν μέ πανελλήνιον ἀπήχησιν. Πάντως ὅμως οἱ δύο Ἀντιπρόεδροι πρέπει νά εἶναι Ἀκαδημαϊκοί, εἷς ἐκ τῆς τάξεως τῶν θετικῶν καὶ εἷς ἐκ τῆς τάξεως τῶν Ἠθικῶν Ἐπιστημῶν. Οἱ δύο ἀντιπρόεδροι θά εἶναι οὐσιαστικῶς οἱ φορεῖς τῶν ἐλπίδων διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν τοῦ Ἰδρύματος καὶ οἱ εἰσηγηταὶ καὶ οἱ διευθύνοντες τό ὅλον ἔργον. Ἡ συσχέτισις αὕτη μέ τὴν Ἀκαδημίαν εἶναι κατὰ τὴν γνώμην μου ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκετή. Ἀργότερον βλέπομεν.

6) Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τοῦ Ἰδρύματος ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπό τά

πρόσωπα, πού θά εἶναι Ἀντιπρόεδροι ὡς καί ἀπό τόν Πρόεδρον, ἐάν οὗτος ἔχη κάπως μακροχρόνιον π.χ. 5ετῆ θητείαν. Ἐλπίζω καί εὐχομαι νά μή ἀρνηθῆ ὁ κ. Ζολώτας νά προσφέρῃ τās ὑπηρεσίας του ὡς Πρόεδρος ἢ τουλάχιστον ὡς Ἀντιπρόεδρος-Ἐκπρόσωπος τῶν Ἡθικῶν Ἐπιστημῶν.

7) Εὐχομαι νά δικαιωθοῦν αἱ ἐλπίδες περί ἐνισχύσεως τοῦ Ἰδρύματος ἐκ μέρους τῆς Ford Foundation. Διατηρῶ ἐν τούτοις ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ Ford Foundation θά βοηθήσῃ ἐρεύνας ἐπιστημονικάς διεξαγομένας εἰς τό ἐξωτερικόν. Τοῦτο πλέον ἔχει παύσει πρακτικῶς ἀπό πολλοῦ ὄχι μόνον διὰ τήν Ford, ἀλλά καί διὰ τήν Rockefeller κλπ. Foundations. Ἐλάχιστον παράδειγμα τούτου ἀποτελεῖ ἡ ἔλευσίς μου ἐδῶ κατά διαστήματα. Προτιμοῦν πλέον νά βοηθοῦν ἐρεύνας διεξαγομένας ἀποκλειστικῶς ἐν Ἀμερικῇ.

8) Ἐπιτρέψατέ μου νά σᾶς ὑπενθυμίσω καί πάλιν τήν ἄποψίν μου, ὅτι τό Ἰδρυμα ὀφείλει νά προωθήσῃ ἐρεύνας ὄχι μόνον ἐφηρμοσμένης ἀλλά καί καθαρᾶς ἐπιστήμης. Τό θέμα εἶναι τόσον σπουδαῖον καί πολὺπλευρον, ὥστε θά μᾶς ἀπασχολήσῃ πολλάκις στό μέλλον. Σήμερον μόνον δύο λέξεις: ἡ συμμετοχή τῶν μικρῶν χωρῶν ὡς ἡ Ἑλλάς δι' ἀξιολόγων ἐπιστημονικῶν πρωτοτύπων ἐργασιῶν εἰς τήν διεθνή ἐπιστημονικὴν ἀμιλλαν ἀποτελεῖ τόν πλέον ἀπλοῦν, πλέον

οικονομικόν, πλέον ταχύ, πλέον άποδοτικόν τρόπον διεθνοῦς προβολῆς καί ἠθικῆς καταξιώσεώς των. Εἶναι ἐντροπή νά μᾶς ὑποσκελίζουν, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρουμᾶνοι ἢ Τοῦρκοι. Ἔχομεν τοὺς ἀνθρώπους νά ἐμφανίσωμεν τήν χώραν μας ὡς μή ὑστεροῦσαν εἰς προσπαθείας ἐπιστημονικῆς προόδου.

9) Εὐχομαι καί παρακαλῶ νά μή ἐπιμείνετε εἰς τήν ἄποψίν σας περί μή συμμετοχῆς σας εἰς τό ἔργον τοῦ Ἰδρύματος.

Μετά πάσης τιμῆς, πάντοτε εἰς τήν διάθεσίν σας
Λ. Ζέρβας

ΥΓ.

Ὅπως ἴσως γνωρίζετε, ἡ Bethesda εἶναι προάστειον τῆς Washington D. C. -καί μάλιστα ἀπό τά ὠραιότερα- τό τηλεφωνικό δέ κέντρον τῆς Washington ἐξυπηρετεῖ καί τήν Bethesda, ἄν καί ἡ τελευταία ἀνήκει πλέον εἰς τό State of Maryland.

Διευθύνσεις:

A) Ἔργαστήριον
Laboratory of Biochemistry
National Cancer Institute
Bethesda 14, Maryland
Τηλέφ. Oliver 6-4000 (ext. 2745)

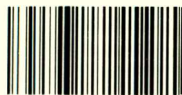
B) Οἰκία
3, Pooks Hill Road
Bethesda 14, Maryland
Τηλέφ. Oliver 6-8165

ΤΟ ΜΕΛΕΤΗΜΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ
ΣΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΕΙΕ
ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΗΘΗΚΕ ΚΑΙ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΑΠΟ ΤΗ ΒΑΣΩ ΑΝΤΩΝΙΟΥ
ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ ΤΟΥ ΙΝΕ/ΕΙΕ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
«Γ. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ ΕΠΕ»
ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2006
ΣΕ 650 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ISBN 960-7916

MD0006021523